

Bakalárska práca

2015

Tatiana Žiaková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalárska práca

**Postsovietska stredná Ázia – transnacionálny región medzi
Ruskom a Čínou**

Tatiana Žiaková

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Študijný program: Politologie

Študijný obor: Politologie

Bakalárska práca

**Postsovietska stredná Ázia – transnacionálny región medzi
Ruskom a Čínou**

Tatiana Žiaková

Vedúci práce:

PhDr. David Šanc, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prehlasujem, že som prácu spracovala samostatne a použila iba uvedené pramene a literatúru.

Plzeň, apríl 2015

OBSAH

ÚVOD	5
1. DEFINIČNÉ ZNAKY REGIÓNU STREDNÁ ÁZIA.....	9
2. PÔSOBENIE RUSKA A ČÍNY V REGIÓNE STREDNÁ ÁZIA	17
2.1. PREMENNÉ VO VZŤAHU RUSKA A ŠTÁTOV STREDNEJ ÁZIE....	17
2.2. PREMENNÉ VO VZŤAHU ČÍNY A ŠTÁTOV STREDNEJ ÁZIE	25
3. PROBLEMATIKA PRODUKTOVODOV V STREDNEJ ÁZII A ICH VPLYV NA MOCENSKÉ SÚPERENIE V REGIÓNE.....	32
4. REGIONÁLNE VZŤAHY V RÁMCI ŠANGHAJSKEJ ORGANIZÁCIE PRE SPOLUPRÁCU.....	37
ZÁVER.....	41
ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV A LITERATÚRY.....	46
RESUMÉ.....	49

ÚVOD

Región Stredná Ázia¹ bol po dlhú dobu pre vedecké skúmanie uzavretou a vskutku nezaujímavou oblasťou. Tento fakt bol daný jeho statusom v rámci medzinárodného systému, ktorý po väčšinu druhej polovice 20. storočia určovalo bipolárne súperenie vtedajších mocností. Dnešné stredoázijské republiky v tomto prostredí – ako integrálna súčasť vtedajšieho Sovietskeho zväzu – jednoznačne patrili do sféry ruského vplyvu. Vyhlásenie nezávislosti štátov v tomto regióne, nech už bolo akokoľvek relatívnym, otvorilo možnosti mocenského súperenia pre viacerých aktérov a mnohí z nich to skutočne využili.

Geografická poloha regiónu Stredná Ázia predurčila v mnohých ohľadoch chovanie týchto nových aktérov. Mimo toho, že štáty v tejto oblasti tradične spadajú do blízkeho ruského pohraničia, v ktorom Ruská federácia naďalej aktívne pôsobí, spoločná hranica s Čínskou ľudovou republikou sa stala jedným z určujúcich faktorov postsovietskeho vývoja v regióne. S ohľadom na veľké surovinové zásoby je nutné poznamenať, že mimo tradičných mocností dnes svoje strategické záujmy v týchto štátoch zastávajú okrem iných aj tranzitné krajiny ako Irán, Turecko, Pakistan či stále rastúca India. Každý z aktérov pritom volí odlišné stratégie a pre každého z nich je zároveň región Strednej Ázie dôležitý z iného hľadiska. Ich vzájomná spolupráca je jedným z aspektov, ktorého sa v rámci našej témy okrajovo dotkneme.

Hlavným cieľom tejto práce bude zistiť, či v prípade kedy nahliadame na región Strednej Ázie ako transnacionálny, existuje v rámci oblasti jednotný trend smerovania k ruskému alebo čínskemu regiónu. Sekundárne sa budeme zaoberať otázkou, či prítomnosť takéhoto trendu v ekonomickej rovine² musí byť

¹ Označenie „Stredná Ázia“ budeme v našej práci používať pre geograficky vymedzenú oblasť v strednej Ázii ponímanú v užšom slova zmysle, teda pre päť republík: Kazachstan, Kirgizstan, Tadžikistan, Turkmenistan a Uzbekistan. V prípade, že sa v práci vyjadrujeme o „strednej Ázii“ myslíme tým geograficky rozsiahlejšie a menej striktné vymedzené územie nachádzajúce sa medzi ruským a čínskym makroregiónom, ktoré v určitých prípadoch zahŕňa aj pohraničné oblasti susedných štátov (Irán, Pakistan, oblasť Kaspického mora).

² Ekonomickú rovinu pokladáme za jednu z najdôležitejších hlavne preto, že sa jedná o štáty s významným surovinovým bohatstvom a domnievame sa, že práve obchodná spolupráca umožňuje regiónu otvoriť sa svetu.

podmienená spoluprácou v rovine politickej, prípadne či je tento trend posilňovaný kultúrnymi a náboženskými väzbami. Prostredníctvom analýzy zahraničnej a hospodárskej politiky stredoázijských štátov sa pokúsime overiť hypotézu, že priklonenie k určitej oblasti bude dané primárne rozvojom obchodných vzťahov. Úvodom zároveň nevyklúčujeme možnosť, že takéto priklonenie nebude prebiehať jednotne v rámci regiónu, ale naopak bude výsledkom jednaní jednotlivých, navzájom nezávislých aktérov.

Aby sme mohli argumentovať v tejto rovine, bude na začiatku potrebné zaoberať sa samotným regiónom Strednej Ázie ako celkom. Primárne sa budeme snažiť vyzdvihnúť určité prvky a charakteristiky jednotlivých štátov, ktoré by potvrdili, že túto oblasť skutočne môžeme identifikovať ako transnacionálnu. Budeme preto interpretovať súčasné politické systémy stredoázijských republík, ich súčasné pozície v medzinárodných vzťahoch ako aj špecifiká skúmaného regiónu, ktoré určitým spôsobom vydeľujú túto oblasť od ostatných. Za dôležité v rámci tejto časti práce určite považujeme hlavné historické medzníky, ktoré ovplyvnili pozície zastávané dnes. Časovo sa obmedzíme na vývoj po rozpade Sovietskeho zväzu, pričom ale neašpirujeme na vyčerpávajúci prehľad vývoja medzinárodných vzťahov, naopak zostaneme v rámci kľúčových udalostí, ktoré svojim spôsobom menili geopolitické pozície v oblasti.

Pre potreby nášho výskumu je ďalej dôležité identifikovať záujmy, ktoré zainteresované zahraničné štáty spojujú s pôsobením v tomto regióne. Predpokladáme, že pri skúmaní toho, či sa tieto záujmy vzájomne prekrývajú, dospejeme k ďalšej časti našej práce, ktorou bude vzájomné ovplyvňovanie mocností a vyvažovanie pozícií v rámci procesu spolupráce a súťaživosti v regióne. V rámci tejto osy výkladu budeme realizovať monitoring činnosti Šanghajskej organizácie spolupráce, ktorú vnímame ako dôležitú platformu pre stretávanie aktérov regiónu Strednej Ázie. Preskúmanie činnosti v tejto oblasti nám zároveň spätne potvrdí, či naopak vyvráti existenciu špecifickej regionálnej politiky, ktorá by ako ďalší z rôznych faktorov pomohla vymedziť oblasť v zmyslu transnacionálneho charakteru. Partikulárne nám tiež odhalí charakter vzťahov a to, či reprezentácia a presadzovanie individuálnych záujmov mocností

prebieha vo viac súťaživej rovine, alebo sú štáty naopak ochotné ku kompromisom za cenu udržania stability v oblasti.

Záverom sa v rámci našej práce pokúsime do súčasnej situácie v regióne aplikovať niekoľko premenných a vyhodnotiť predpoklady, aké zmeny by tieto premenné priniesli do geopolitickej interpretácie tejto časti sveta. Konkrétne sa v stručnej forme budeme venovať prípadovým štúdiám ekonomickej oblasti, teda obchodným projektom spolupráce a dobudovaniu ropovodov/plynovodov strategických pre transport nerastných surovín, na ktorých je táto oblasť viac či menej závislá.

Úvodom by sme sa chceli vyjadriť k použitiu metód a teoretických východísk v predkladanej práci. Z množstva prostriedkov, ktorými sa dá daná problematika skúmať sme sa priklonili k možnosti, že kvalitatívna časť metód v našej časti bude značne prevažovať nad kvantitatívnymi dátami. Táto skutočnosť je daná hlavne tým, že veľkú časť našej práce vystavíme na analýze zahraničnej politiky, ktorá má podľa nášho názoru väčšiu výpovednú hodnotu, pokiaľ nie je striktno orientovaná na čísla bez kontextu. V rámci použitia teoretického hľadiska priznávame, že naša interpretácia bude vychádzať skôr z realistickej tradície skúmania medzinárodného systému a vzťahov. Táto perspektíva je daná tým, že charakter našej práce je z veľkej miery geopolitický a pre pochopenie vzájomných vzťahov v regióne považujeme za najdôležitejšiu identifikáciu jednotlivých záujmov, ktoré hýbu dňom v tejto oblasti. Nie všetky zo skúmaných záujmov budú zdieľané všetkými aktérmi a poukázaním na rozdiely v ich vnímaní sa pokúsime osvetliť proces mocenského súperenia, ktoré sa domnievame, že v regióne existuje.

Pri spracovaní témy budeme čerpať ako z knižných, tak z aktuálnejších internetových zdrojov. U utváraní znalostí sme sa snažili vyhýbať ideologicky alebo inak jednostranne zameraným publikáciám, nepopierame však, že vo väčšine našich zdrojov sa do istej miery odráža názor ich autorov. Tento názor pritom nie vždy reflektuje oficiálne znenie či už zahraničných politikov alebo v širšom rámci prístupov prezentovaných vládou jednotlivých štátov. Napriek tomu máme za to, že nami vybraní autori sa v riešenej problematike orientujú

dostatočne na to, aby sme niektoré ich názory a interpretácie mohli v práci argumentačne použiť. Za najväčší prínosný zdroj považujeme knihu *Central Asia: Views from Washington, Moscow and Beijing*, na ktorej sa podieľali hneď niekoľkí významní vedci. Z českého prostredia spomeňme aspoň prácu doktora Slavomíra Horáka, ktorý sa skúmanej oblasti venuje už niekoľko rokov a sám v regióne aj pôsobil. Použitie internetových zdrojov sme vyhodnotili ako vhodné v prípadoch, kedy sa zaoberáme hlavne súčasným respektíve nedávnym dianím v Strednej Ázii. Sledovanie aktuálneho spravodajstva bolo čiastočne obmedzené našimi jazykovými znalosťami, s ohľadom na charakter politických režimov stredoázijských republík, ktoré z väčšej miery nenapĺňujú podmienky demokratického fungovania, ktorého súčasťou je liberalizácia a necenzurovanosť médií predpokladáme, že čerpanie hlavne z analytických zahraničných zdrojov je viac prínosom, než skutočným obmedzením.

1. DEFINIČNÉ ZNAKY REGIÓNU STREDNÁ ÁZIA

Aby sme mohli vymedzený región Strednej Ázie skúmať na transnacionálnej rovine je potrebné si úvodom určiť definičné znaky, na základe ktorých ho do tejto kategórie môžeme zaradiť. Ako transnacionálny región pritom budeme vnímať takú oblasť, ktorá sa nachádza v rámci určitého väčšieho panregiónu, a v ktorej skupina dvoch alebo viacerých štátov – v našom prípade sa jedná o 5 stredoázijských republík – majú historicky spoločné putá, vďaka čomu majú na medzinárodnej úrovni k sebe navzájom bližšie než k štátom ostatným. Okrem toho, že tieto štáty by mali mať do určitej miery spoločnú minulosť, je dôležité aby aj v súčasnej dobe zastávali príbuzné hodnoty, presadzovali podobný typ politiky a považovali sa za vzájomne potrebné pri utváraní stratégií v oblasti, kde všetky pôsobia. K tomu všetkému je veľmi pravdepodobné, že u takto definovaného regiónu nájdeme aj prvky ekonomickej previazanosti – existenciu dlhodobej a relatívne stabilnej vzájomnej obchodnej výmeny.

Hneď prvé kritérium, ktoré nám z takto utvorenej definície vyplýva je podmienka spoločného historického vývoja. V rámci regiónu Stredná Ázia ju môžeme jednoznačne potvrdiť. Už pred sformovaním súčasných hraníc sa celá oblasť nachádzala pod vplyvom Osmanskej ríše čo ovplyvnilo hlavne skutočnosť, že dnes sú štáty v tomto regióne prevažne moslimské. Kultúrna príbuznosť celého územia, označovaného historicky ako Turkestán je prítomná dodnes. Pred obdobím ruskej okupácie v časoch Sovietskeho zväzu sa na tomto území nachádzali prevažne chanáty a im podobné zriadenia, často pozostatky mongolského vplyvu od čias vpádu Čingischána. Ruský vplyv v oblasti aj keď nebol spočiatku vítaný mal v istých ohľadoch zjednocujúci charakter. Napriek tomu, že bojoval proti islamskému radikalizmu neobišiel sa bez problémov. Nerešpektovanie prirodzených hraníc etnických spoločenstiev sa stalo príčinou častých pohraničných konfliktov v období po získaní nezávislosti. Dlhá perióda útlaku a praktickej nesamostatnosti Strednej Ázie spôsobila, že bezprostredne po získaní nezávislosti sa všetky tieto štáty museli vyrovnávať s množstvom problémov, ktoré mali často podobný charakter v každom z nástupníckych štátov (Menon 2007: 24). K najväčším z nich patrila nepripravenosť vlád na

transformáciu, hlavne v ekonomickej rovine a tiež samozrejme na úrovni politickej, kde vládnuce elity museli zabezpečiť chod štátu bez patronátu Ruska, ktoré v tej dobe muselo čeliť vlastným problémom spojených s dedičstvom Sovietskeho zväzu. Prevzatie politickej zodpovednosti za riadne fungovanie republiky neprebehlo všade rovnakým spôsobom, no určité tendencie v postsovietskom vývoji v jednotlivých štátoch môžeme označiť za spoločné pre všetky.

Dodnes je jedným z definičných znakov regiónu Strednej Ázie, charakter politických režimov, ktoré môžeme z väčšej miery považovať za autoritárske. Existencia prvkov typických pre silne rigidné systémy, ktoré v týchto štátoch nachádzame je výsledkom historického vývoja a budovania štátnosti, ktoré ani v jednom z ohľadov neprebíhalo tradičnou cestou v rámci procesu národného sebaurčenia ako ho poznáme z Európy po konci Studenej vojny. Pozrieme sa preto bližšie na súčasné režimy stredoázijských republík a budeme sa v nich snažiť nájsť podobnosti a odlišnosti.

V najväčšom stredoázijskom štáte Kazachstane sa od počiatku nezávislosti drží pri moci prakticky jeden človek – prezident Nursultan Nazarbajev. Nazarbajev bol po rozpade Sovietskeho zväzu členom vtedajšej kazašskej komunistickej strany a bol zvolený hneď v prvých riadnych voľbách v roku 1991 (Furman 2005: 198). Podľa nastavenia politického systému disponuje obrovskými právomocami, ktoré do veľkej miery uplatňuje. Napriek tomu, že takéto postavenie prezidenta sa nám z európskeho pohľadu môže javiť ako neúmerne rozsiahle, v rámci Strednej Ázie predstavuje osobnosť doživotného vodcu platformu pre konsolidáciu spoločnosti okolo jeho postavy a politiky a ideovú základňu pre ďalšie budovanie moderného štátu a národnej identity (Šír 2013: 164). Kazachstan je podľa ústavy republika, nájdeme tu parlament, ktorý je pravidelne volený každé 4 roky a dokonca sa tu už uplatnil aj inštitút volieb predčasných. Čo sa týka ale prezidenta, ktorí má reálne v systéme najsilnejšie postavenie, patrí Kazachstan do skupiny zemí, ktoré pre tento úrad nemajú prakticky žiadne alternatívy a zastáva ho dlhú dobu jedna konkrétna osoba (Furman 2005: 196). O slobode a demokratických štandardoch v rámci týchto

volieb je ale namieste pochybovať. Medzinárodné organizácie, ktoré pravidelne tieto voľby sledujú im vo väčšine prípadov prisudzujú veľkú mieru korupcie a klientelizmu. Prezidentova strana *Kazaši pre vlast'* pravidelne obsadzuje viac ako polovicu kresiel a voči prezidentovej politike je lojálna vo všetkých smeroch. Fakt, že Nazarbajev je kľúčovou postavou kazašského systému už 24 rokov vyvoláva nutne otázku, kto sa stane jeho nástupcom do budúcnosti. Mnohí pozorovatelia sa domnievajú, že budúci prezident pravdepodobne vzíde z okruhu osôb súčasnému vládcovi blízkych. Zahraničná politika napriek týmto autoritárskym tendenciám vychádza z predstavy toho, že práve Kazachstan je euroázijským mostom spájajúci rôzne kultúry a civilizácie vo svete bez zbraní a vojny, čoho dôkazom mal byť napríklad proces denuklearizácie po rozpade Sovietskeho zväzu (Šír 2013: 163).

Podobnú autoritu nájdeme aj v Uzbekistane, ktorému jasne autoritatívnym spôsobom už od osamostatnenia sa vládne Islam Karimov – posledný generálny tajomník komunistickej strany pred rozpadom Sovietskeho zväzu. Ten svoje tvrdé opatrenia voči samotným obyvateľom a politiku tvrdej ruky väčšinou obhajuje potrebou obrany pred islamskými extrémistami, ktorí predstavujú bezprostredné nebezpečenstvo jeho krajine (Horák 2005: 49). V súvislosti so spoluprácou USA v posledných rokoch zaviedol Karimov niektoré demokratizačné opatrenia. Postup smerom k väčšej liberalizácii a otvorenosti režimu však zostáva otázkou, keďže uvoľnenie takto nastaveného systému by sa pravdepodobne Karimovi stalo osudným.

Turkmenistan sa v tomto smere neodlišuje od ostatných. V postsovietskom období si šiel vlastnou cestou samostatnosti a proklamovanej neutrality, no vo výsledku to znamenalo rovnako tuhý režim pod osobou prezidenta Saparmurata Nijazova, známeho ako Turkmenbašyho. Napriek tomu, že jeho zvolenie prebiehalo pod záštitou volebného procesu, jeho neštandardne dlhý mandát, ktorý bol prakticky doživotný nedovolil aby Turkmenistan opustil cestu režimu spojeného s kultom osobnosti a presadzovaniu moslimských tradícií za účelom vymedzenia sa voči minulosti. Odklon od demokratického smeru vývoja bol od začiatku ospravedlňovaný špecifikami turkmenského národa

(Horák 2005: 95). Po Nijazovovej smrti sa funkcie prezidenta ujal súčasný vládca Gurbanguli Berdymuhamedov. Proces jeho zvolenia sa neobišiel bez korupčných praktík, pomocou ktorých odstraňoval akúkoľvek opozíciu a výsadu kandidatúry si dodnes necháva v škále svojich právomocí.

Vývoj v Tadžikistane bol silne poznamenaný občianskou vojnou ktorú viedli rusky orientovaní prívrženci režimu prezidenta Rahmonova proti relatívne demokratickej opozícii v spojení s islamskými radikálnymi predstaviteľmi a zástupcami vybraných menšín. Za jeden z hlavných dôvodov tohto konfliktu môžeme označiť vzájomné súperenie medzi rôznymi regionálnymi elitami, ktoré svoj pôvod odvodzujú od klanovej štruktúry silne prítomnej už v minulosti (Horák 2000: 18). Toto obdobie je spojované s veľmi nestabilným prostredím, v ktorom často dochádzalo k etnickým čistkám a vysídľovaniu určitých skupín (Hodizoda – Slim 2002: 169). Tadžikistan sa po tejto vojne stal príkladom štátu, kde islamskí radikáli získali miesta vo vláde, čo výrazným spôsobom ovplyvnilo boj proti terorizmu v celom regióne. Vláda, ktorá bola utvorená po prvých oficiálnych voľbách v roku 1999 sa síce udržala určitú dobu pri moci ale volebný proces podľa medzinárodných pozorovateľov nebol úplne v súlade s demokratickými štandardmi. Dnes je v rámci Tadžikistanu veľmi ťažké jasne definovať opozíciu, mocenské rozloženie síl je po období vojny stále do veľkej miery neprehľadné a väčšina politických strán, ktoré v zemi existujú sa len veľmi pozvoľna zapájajú do politických procesov a reálneho vládnutia.

Kirgizstan je stredoázijským štátom, ktorý mal veľký vplyv na zahranično-politické smerovanie celého regiónu s ohľadom na Tulipánovú revolúciu, ktorá tam prebehla začiatkom nového milénia. Táto revolúcia zvrhla vtedajšieho prezidenta Askara Akajeva, ktorý sa do tej doby tešil výsostnému postaveniu v rámci celého kirgizského režimu. Výnimkou nebola propaganda jeho politiky šírená prostredníctvom štátnych médií ani nezvyklé úpravy ústavy štátu, ktoré posilňovali prezidentské právomoci (Horák 2005: 185). Po krátkom pôsobení Akajevho nástupu Bakijeva, kedy sa ukázalo, že režim má tendenciu sa vracieť k zavedeným praktikám korupcie, dnes pôsobí v čele štátu nový prezident

Almazbek Šaršenovič Atambajev, ktorý paradoxne k tomu, že vzišiel z radov opozície, presadzuje jasnú spoluprácu a orientáciu smerom k Rusku.

Pri skúmaní stredoázijských republík je okrem typu politických režimov jasne zreteľná aj podobnosť štátov v ekonomickej rovine ich fungovania. Boj o zdroje nie je v tejto oblasti ničím výnimočným. Tradičné centrá a periférie bývalého Turkeštanu boli narušené sovietskym rozdelením regiónu do republík a po získaní nezávislosti sa ako prvé prejavili práve hospodárske problémy s týmto delením spojené. Každá z republík sa pritom s nimi vyrovnávala odlišne. Zatiaľ čo Kirgizstan si vybral šokovú terapiu podľa neoliberalnej teórie, Uzbekistan sa snažil reformy prijímať postupne za využitia silnej role štátu (Zhukov 2005: 297). Veľká časť celej úrody v oblasti je závislá na sieti zavlažovacích kanálov a jej množstvo je priamo úmerné podielu ornej pôdy, ktorej je nedostatok (Belaňová – Hejzlarová – Kokaisl 2011: 38). Mimo toho, že sa celý región dodnes snaží vyrovnáť s nedostatkom vodných zdrojov, určuje geopolitiku oblasti hlavne problematika zdrojov nerastných surovín. Ako je možné, že oblasť, ktorá historicky zahrňovala jednu z najväčších ekonomických trás z Ázie do Európy sa dnes vyrovnáva s dopravnou izolovanosťou a hospodárskymi problémami s ňou spojenými? Veľkú rolu v tejto otázke zohráva otázka ekonomických trás v regióne. Po rozpade Sovietskeho zväzu zostala väčšina obchodných ciest nevyužiteľná. Región bol historicky a hospodársky prepojený s územím dnešného Ruska a v momente kedy chceli novovzniknuté republiky vyvážať suroviny na svetové trhy automaticky narazili na problém dopravnej izolovanosti v závislosti na používaní sovietskych hospodárskych ciest (Lasák 2006: 145). Ak sa chceli stredoázijské štáty vymaniť z područia ruskej ekonomiky a začať budovať vlastné nezávislé hospodárstvo bolo potrebné prirodzene hľadať iné obchodné trasy, čo vzbudilo požiadavky na ich spoluprácu s novými partnermi, na ktorú väčšina z nich ale nebola vôbec pripravená.

Po rozpade svetového socialistického systému sa štáty Strednej Ázie rozhodli svoje ekonomiky prepracovať na základe modelu, ktorý je veľmi podobný čínskemu prerodu komunistického hospodárstva smerom k ekonomike,

ktorá touto veľmocou hýbe dnes (Menon 2007: 18). Už pri prvom pohľade na hospodárstva jednotlivých stredoázijských štátov ale natrafíme na evidentnú prekážku v rozvoji, ktorou je minimálna miera diverzifikácie ekonomiky, ktorá pretrváva dodnes a ovplyvňuje aj podobu inštitúcií riadiacich ekonomiku (Trushin – Trushin 2005: 329). Prakticky všetky štáty regiónu sú závislé na predaji ropy, zemného plynu či iných nerastných surovín. V praxi to znamená, že hospodárenie v celom regióne je určované niekoľkými faktormi, ktoré sú veľmi závislé na aktuálnej medzinárodnej situácii a miery spolupráce medzi štátmi navzájom. Výnimkou nie sú ani prípady, kedy za účelom ochrany vlastnej ekonomiky štát presadzuje tvrdú politiku voči svojim susedom. Napríklad Uzbekistan, ktorý je inak relatívne bohatým štátom, je úplne závislý na vodných zdrojoch z okolia, ktoré sám nemá, to mu však nebráni takéto ochranné opatrenia zavádzať (Cabada – Šanc a kol. 2011: 275–276). Vzájomná konkurencia sa prejavuje aj bojoch za odstránenie colných bariér (Horák 2001: 5). Ekonomický potenciál súčasných stredoázijských štátov je obmedzený s ohľadom na ich možnosti hospodárenia bez príjmov plynúcich z medzinárodného obchodu. Veľké štáty regiónu, ktoré majú možnosť suroviny vyvážať nedokážu tieto príjmy efektívne využiť na investície do rozvoja a životného štandardu svojich obyvateľov. Malé krajiny, ktorých zásoby surovín sú obmedzené sa často spoliehajú na výhodu strategickej polohy, ktorá im umožňuje v roli tranzitných štátov byť súčasťou ropného biznisu bez väčšej námahy, ktorá by ich nútila k väčšej miere rozmanitosti v hospodárení. Celú situáciu umocňuje fakt, že ropné spoločnosti, ktoré sa v regióne angažujú majú často vysoký štátny podiel a hospodársky úspech týchto firiem prakticky ovplyvňuje ekonomickú prosperitu celého štátu (Wanner 1998: 147). Napriek tomu zostáva medzinárodný obchod so surovinami jednou z hlavných priorít regiónu a zároveň je to aspekt, ktorý robí túto oblasť strategicky zaujímavou pre zahraničných partnerov, na ktorých je Stredná Ázia prakticky závislá.

Krehkosť ekonomiky a fungovanie medzinárodného obchodu, ktoré ako jediné prinášajú regiónu istú mieru prosperity a schopnosť samostatného fungovania, úzko súvisí s faktorom islamského extrémizmu, ktorý zároveň

považujeme za ďalší z definičných kritérií celej oblasti (Trenin 2007: 151). Historicky to bol práve islam, ktorý do stredoázijských spoločností priniesol prvé odlišnosti. Strediskom islamu sa stali v Strednej Ázii hlavne prosperujúce mestá, ktoré po prijatí islamského právneho systému začali kontrastovať s usadlými poľnohospodárskymi oblasťami, kde prevažovalo právo zvykové (Belaňová – Hejzlarová – Kokaisl 2011: 38). Hrozba islamského terorizmu, ktorá je v regióne prítomná dlhodobo, je problematická hneď z niekoľkých hľadísk. Pre zahraničné štáty, ktoré sú na dodávkach stredoázijských surovín závislé by predstavovalo islamské vedenie štátov ohrozenie veľkého množstva plynúcej produkcie ropy a plynu v tom zmysle, že vyjednávanie s islamskými režimami by pravdepodobne prebiehalo za diametrálne odlišných obchodných podmienok, ktoré by pre nich nemuseli byť výhodné. Lojalita moslimských radikálov za predpokladu, že by sa v Strednej Ázii skutočne dostali k moci, by sa nedala zaručiť vzhľadom k tomu, že islamská opozícia by sledovala vlastné ekonomické záujmy a spoluprácu by pravdepodobne hľadala v spriatelených režimoch. Blízkosť Afganistanu a Iránu je v tomto ohľade zásadná pre pochopenie potenciálneho vývoja v regióne (Atmar – Goodhand 2002: 113). Islamská politika, v mnohých aspektoch radikálnejšia a nestabilnejšia než súčasné režimy by nezaručovala stabilitu regiónu, ktorá je pre medzinárodný obchod tak dôležitá. Mimo toho sa nedá vylúčiť možnosť, že by zisky z predaja nerastných surovín nefinancovali podobné extrémistické režimy v oblasti, čo by z dlhodobého hľadiska ohrozilo vnútornú stabilitu priamych susedov stredoázijských republík. To je dôvod, prečo je hrozba islamského terorizmu a extrémizmu aj v dnešných dňoch jedným z hlavných faktorov, ktorý určuje celé smerovanie Strednej Ázie a jej otvorenosť voči okolitému svetu. Zároveň to spätne ovplyvňuje možnosti zmeny režimov, ktoré tieto štáty majú v rámci ich budúceho politického vývoja. Väčšina vedcov sa dnes domnieva, že hlavným dôvodom prečo sa v regióne Strednej Ázie ešte udržali autoritárske režimy, často pozostatok sovietskeho typu riadenia štátu, je ten, že skutočná demokratická opozícia je obmedzená, keďže vo väčšine prípadov pochádza opozícia k súčasným režimom práve z radov islamských extrémistov.

Vyššie uvedené príklady nám jednoznačne ukazujú na podobnosť režimov Strednej Ázie, ktorá je pre väčšinu pozorovateľov zjavná na prvý pohľad. Kultúrne je región dnes charakteristický hľadaním vlastných koreňov, snaží sa vychádzať z islamu a odkazovaním na slávne tradície príslušných národov sa pokúša upevňovať národnú identitu (Belaňová – Hejzlarová – Kokaisl 2011: 38). Samotné stredoázijské republiky sú si charakteru svojich politických systémov vedomé a na akékoľvek zmeny takéhoto rigidného usporiadania reagujú veľmi ťažkopádne a opatrne. S ohľadom na to, že geografická blízkosť a veľmi nejasné vymedzenie hraníc vytvárajú veľký potenciál k vzájomnému prelievaniu problémov z jedného štátu do druhého, sú vládnuce elity vo svojej politike nútené vynucovať poriadok často za použitia represívnych nástrojov, to všetko za cenu udržania stability vo vlastnom štáte, ktorú potrebujú pre vlastné ekonomické fungovanie.

Zároveň v medzinárodnom spoločenstve existuje istá tendencia nahliadať na región Strednej Ázie ako na oblasť s veľmi podobnými typmi režimov, voči ktorým je možné uplatniť politiku toho istého druhu. Zahraničné veľmoci sú si vedomé slabín stredoázijských republík, ku ktorým patrí nedostatočne vyvinutá ekonomika, slabosť zahraničnej politiky a úroveň bilaterálnych vzťahov v regióne všeobecne, hrozba terorizmu spojeného s islamským extrémizmom. Všetky tieto faktory prispievajú k tomu, že s republikami Strednej Ázie sa jedná viac menej podobným spôsobom akurát sa vždy berie do úvahy aktuálna politická orientácia – teda to, ktorý štát je spolupráci v daný moment viac naklonený a aké výhody by táto spolupráca mohla v rámci regiónu priniesť. Ak odhliadneme od aktuálnych zahranično-politických preferencií, ktoré sa zvyknú meniť v závislosti na jednaní tej ktorej veľmoci, môžeme zhodnotiť, že región Strednej Ázie disponuje niekoľkými charakteristikami, do veľkej miery zdieľané všetkými republikami, a na základe ktorých je možné na túto oblasť nahliadať optikou transnacionálneho regiónu.

2. PÔSOBENIE RUSKA A ČÍNY V REGIÓNE STREDNÁ ÁZIA

Stredná Ázia napriek tomu, že dnes nedisponuje takým významom aký mala v období, kedy táto oblasť bola jedným z kľúčových bodov na hodvábnej ceste z Ázie do Európy, nie je od okolitého sveta oddelená. Naopak idea euroazianizmu sa dnes často objavuje v rôznych geopolitických koncepciách. Samotná teritoriálna poloha medzi Čínou a Ruskom ju predurčuje aby vykazovala niektoré znaky prechodového regiónu. Napriek tomu sa dnes nepredpokladá, že by región prešiel procesom výraznejšej emancipácie a stal sa nezávislým (Uhl 2001: 103). Myšlienka premostenia kultúrneho, obchodného a politického prostredia Európy a Ázie je síce bližšia ruským geopolitikom, ale odkedy stredoázijské republiky získali nezávislosť a z periférie sa stali sami sebe centrom, musia reagovať na vplyvy, ktoré k nim prúdia z oboch strán a od rôznych mocností. Čo z toho všetkého je viac európskeho charakteru a čo by sme už naopak mohli zaradiť pod ázijský pôvod? Aké vlastne záujmy majú susedné štáty v tejto oblasti a akými prostriedkami ich presadzujú? Je zahraničná politika, ktorú štáty Strednej Ázie realizujú založená len na jednorazových akciách a reakciách alebo sama sleduje svoj vymedzený smer a záujmy? To sú otázky, na ktoré budeme hľadať odpovede v nasledujúcej časti našej práce.

2.1. PREMENNÉ VO VZŤAHU RUSKA A ŠTÁTOV STREDNEJ ÁZIE

Ruské záujmy v regióne do veľkej miery čerpajú z politiky, ktorú federácia uplatňuje od čias rozpadu Sovietskeho zväzu smerom k tzv. blízkemu pohraničiu. Zo štátov Strednej Ázie má s Ruskom priamu hranicu iba Kazachstan, ale táto hranica je veľmi rozsiahla, čo zvyšuje nároky na jej obranu a stáva sa jednou z hlavných bodov programu v rámci migračnej politiky medzi štátmi. Mimo toho, že sa Rusko musí deliť s ostatnými štátmi o pobrežie Kaspického mora, v rámci ktorého plynú obrovské náklady aj zisky z ťažby nerastných surovín, je totiž početná ruská populácia žijúca v tejto prihraničnej oblasti jedným z determinantov vzájomného vzťahu Ruskej federácie a stredoázijských republík. Priame susedstvo s regiónom sa dá do istej miery vnímať ako problematické a to hlavne z dôvodu nežiaduceho prenikania islamského radikalizmu a nelegálneho

obchodu s drogami a zbraňami. Vzhľadom k tomu, že dnešné hranice Strednej Ázie boli skonštruované prakticky umelo a často preto nerešpektovali prirodzené etnické teritória, je nutné sa aj v dnešnej dobe vyrovnáť s problémami, ktoré v takto definovanom pohraničí vznikajú. Ferganská kotlina, ktorá pri definovaní hraníc bola de facto rozparcelovaná, je dodnes predmetom vzájomného sporu Kirgizstanu, Uzbekistanu a Tadžikistanu a napriek tomu, že disponuje veľkým hospodárskym potenciálom, považuje sa za veľmi nestabilnú oblasť. Ruská federácia je v mnohých ohľadoch dedičom tejto neľahkej situácie a ochrana jej vlastných záujmov ju núti zaujať k týmto konfliktom špecifické stanovisko. Domnievať sa, že tento prístup je fixný a nepodlieha zmenám v závislosti na aktuálnej situácii v medzinárodnom systéme, by bolo z našej strany nesprávne. Pozrieme sa preto na tendencie, ktorými sa ruské preferencie a zahraničná politika voči regiónu Strednej Ázie riadi v rámci ochrany svojich strategických záujmov, ktoré sme stručne definovali vyššie.

Stredoázijské republiky sa prakticky ihneď po získaní nezávislosti stali členmi Spoločenstva nezávislých štátov ako nástupníckej organizácie, ktorá mala za hlavný cieľ koordinovať vzájomné vzťahy nástupníckych postsovietskych štátov (Trenin 2007: 78). O reálnom členstve a zapojení Turkmenistanu by sa síce v limitoch jeho špecifickej neutrality dalo polemizovať, napriek tomu môžeme vstup ostatných republík vnímať ako krok odrážajúci výraznú snahu kooperovať. Tá samozrejme pramenila z uvedomenia si vlastných možností a konceptu interdependencie odpovedajúcej previazanosti s Ruskou federáciou. O ekonomickej závislosti na Rusku je problematické vyniesť jednoznačný súd, pretože veľké štáty Strednej Ázie ako Kazachstan a Uzbekistan sú sami o sebe veľmi bohaté na nerastné suroviny. Okrem prístupu ku kaspickej rope a plynu môžeme hovoriť o veľkých zásobách zlata, čierneho uhlia a uránu. Problémom teda nie je nedostatok ekonomického potenciálu, ale mimo množstva politických prekážok najmä dopravná izolovanosť a veľká vzdialenosť regiónu od významných svetových trhov (Wanner 1998: 139). Tejto problematike sa budeme samostatne venovať neskôr, v rámci prípadovej štúdie produktovodov Strednej Ázie. Pre potreby zhodnotenia postsovietskeho vývoja v oblasti stačí

zhodnotiť, že Ruská federácia v tejto ére zažíva renesanciu tradičnej geopolitiky (Trenin 2007: 82), ktorá sa odráža v princípe budovania bilaterálnych vzťahov po tom, čo stratilo dôveru v skutočný prínos Spoločenstva nezávislých štátov.

Zo strany medzinárodného spoločenstva býva Rusku často vyčítané, že do rôznej miery podporuje existenciu politických režimov, ktoré vykazujú autoritárske prvky a mohli by sme ich zaradiť do Linzovskej kategórie sultanistických režimov. Je pravdou, že prezidenti, ktorí sa dostali k moci a spravidla si ju aj udržali, v období začiatku nezávislosti stredoázijských republík boli často tie isté osoby, ktoré boli napojené na komunistické politbyro a špičky bývalého sovietskeho režimu. Mimo toho je o vládcoch Strednej Ázie známe, že sami sú produktom širokých klanových a klientelistických sietí v regióne, čo ich bezprostredne spája s korupciou. Takto vymedzené štruktúry nie sú v mnohých ohľadoch nepodobné sociálnej stratifikácii, ktorú poznáme z čias rôznych chanátov na tom istom území. Solidarita, ktorú Rusko zdieľa s týmito režimami býva často pripisovaná faktu, že samotná Ruská federácia napriek tomu, že teoreticky naplňuje demokratické štandardy, má často tendenciu od týchto štandardov upustiť a stavať ich na úkor oproti záujmom a ziskom v zahraničnej politike. Zároveň býva táto téza dávaná do súvislosti s protikladným prístupom USA, ktoré sa naopak snažia vystupovať v medzinárodnom prostredí ako ochranca a propagátor demokratických hodnôt. Okrem tohto pohľadu by sme ale našli aj iné vysvetlenie spriaznenosti postsovietskych režimov v Strednej Ázii s Ruskom a pri detailnejšom preskúmaní vzájomných vzťahov mocností v ňom nájdeme aj logiku.

V období po útokoch z 11. 9. 2001 v USA sa región Strednej Ázie stal pre tento štát strategickým hlavne preto, že predstavoval vstupnú bránu do Talibanom ovládaného Afganistanu, ktorý sa mal stať jedným z hlavných bodov v rámci americkej vojny proti terorizmu (Rumer 2007: 23). Na vojenskú prítomnosť USA citlivo reagovali ako Rusko tak Čína, no ako sa neskôr ukázalo, politika, ktorej sa Spojené štáty chceli držať v rámci regiónu, kde spolupracujúce režimy zďaleka neboli demokratické, nahrála práve v prospech ostatných mocností. Ruská reakcia na americkú politiku boja proti teroristom bola

v mnohých ohľadoch kladná. Táto podpora pramenila z ruskej rétoriky, ktorá sa odvolávala na rovnaký charakter teroristických útokov v Čečensku, zároveň sa však citlivosť témy Afganistanu prejavila v ostražitosti pri budovaní amerických základní v Strednej Ázii. Americká prítomnosť sa ukázala ako nežiaduca v momente, kedy začala zohrávať úlohu v smerovaní politických režimov.

Za zásadné pro pochopenie obratu od spolupráce s USA k tradičným politickým partnerom – Rusku a Číne považujeme spôsob akým tieto štáty vnímajú potrebu zaistenia stability v regióne. Napriek tomu, že pre všetkých aktérov je z dlhodobého hľadiska žiaduce, aby v Strednej Ázii nedochádzalo k väčším konfliktom, v realite vidíme ich rozličné postoje v spôsobe ako túto stabilitu dosiahnuť. Zatiaľ čo Rusko politické zmeny v regióne nepodporuje, čo automaticky budí dojem jeho solidarity s autoritárskymi vládcami a stabilitu vníma ako zachovanie statusu quo, USA presadzuje svoju klasickú víziu dosiahnutia bezkonfliktného prostredia na základe víťazstva demokratických hodnôt a fungovania spoločnosti (Rumer 2007: 31). Tento scenár je pre viaceré stredoázijské štáty neprípustný. V momente, kedy USA nepriamo vyjadrila podporu Tulipánovej revolúcii v Kirgizstane, vládnuce elity v susedných republikách začali byť omnoho viac opatrnejšie voči americkým snahám o spoluprácu. Napriek svojmu nedemokratickému vládnutiu predstavujú stredoázijské authority pre Rusko istotu stability a prostredia, v ktorom sa orientuje od doby, kedy v tomto regióne malo monopol na vplyv. Podľa niektorých teoretikov, Rusko podporuje súčasné režimy nie ani tak pre to, že by si nimi cítilo autoritársku solidaritu, ako skôr preto, že si je dobre vedomé toho, že nástupcovia súčasných vlád by s veľkou pravdepodobnosťou pochádzali z rád islamských extrémistov (Trenin 2007: 74). Zároveň, s ohľadom na to, ako Rusi pociťujú potrebu v regióne vyvážiť stále rastúci vplyv Číny, sa vyhýbajú agresívnej politike, ktorá by tlačila stredoázijské republiky k demokratizácii a liberalizácii, pretože by to mohlo spôsobiť ich obrat k Číne, ktorá je práve svojou lojálnosťou v tomto smere známa.

Celý región sa teda nachádza v akejsi patovej situácii, ktorú je z geopolitického hľadiska veľmi problematické vyriešiť bez zásadnejších

dopadov na celý región. Spojené štáty by si priali vidieť nástup demokracie v oblastiach, ktoré sa okrajovo dotýkajú aj ich záujmov. Vládnuce elity sa tomu vo veľkej miere bránia, v čom im tichú podporu vyjadruje Rusko a Čína vo všetkých prípadoch pôsobí ako alternatíva, ktorá hľadá predovšetkým na ochranu svojich vlastných priorít v oblasti. Vzájomné vyvažovanie mocností sa preto stalo v Strednej Ázii akýmsi nástrojom, ktorý umožňuje, aby ani jeden z aktérov nezískal príliš veľký vplyv a zároveň je to prostriedok, ktorým si stredoázijské republiky zaistujú čo najvýhodnejšiu pozíciu v rámci regiónu.

Jednou z najviditeľnejších a často najviac proklamovaných hrozieb regiónu Stredná Ázia je nebezpečenstvo šírenia islamského fundamentalizmu, ktorý býva automaticky, a vo väčšine prípadoch, nesprávne spojovaný s pôsobením narkomafií a ilegálneho obchodu s drogami a zbraňami. Aký je vlastne vzájomný vzťah týchto premenných, a ktoré z prvkov obrannej a zahraničnej politiky štátov Strednej Ázie môžeme vyhodnotiť ako dôsledok tejto hrozby? Moslimovia, ktorí aj dnes predstavujú základ stredoázijských spoločností, sa často odvolávajú na fakt, že v časoch pred sovietskou satelitnou nadvládou boli neoddeliteľnou súčasťou islamského sveta (Kropáček 1996: 197). Desiatky rokov v područí Sovietskeho vplyvu spôsobili ich izoláciu od vonkajších sociálnych väzieb založených na náboženskom a čiastočne etnickom pôvode a po vymanení sa z tohto vplyvu sa región prirodzene navracia ku svojim koreňom. Silný protiislamský tlak zo strany Ruska, ktorý bol kedysi určovaný ambivalentným vzťahom k neutrálne náboženskému komunizmu ako ideológii ale pretrváva dodnes, napriek tomu, že komunistická doktrína už v regióne nezastáva významnejšiu rolu. Dôvod, je podľa nášho názoru, potreba hľadať ani tak nie v patrimonialistickom záujme Ruska o svoje bývalé satelity, ako v zložení ruskej spoločnosti. Moslimské menšiny, mimo iného, totiž obývajú aj niektoré ruské kraje a ich podiel hlavne v pohraničných oblastiach nie je vôbec zanedbateľný (Trenin 2007: 98). Ak by Strednú Áziu zachvátila vlna radikálneho islamského fundamentalizmu, mohlo by to časom destabilizovať celú Ruskú federáciu, ktorá by bola nútená čeliť vnútorným tlakom prameniacych z významu, ktorý moslimovia prikladajú presadzovaniu ich svätých práv napojených na islam

a Korán. Rusi sú v tejto otázke viac než obozretní aj v dôsledku Tadžickej občianskej vojny, kde sa práve islamskí predstavitelia ukázali byť najsilnejšou časťou opozície voči bývalému režimu. Táto tendencia je hrozbou hlavne kvôli tomu, že islamské obyvateľstvo dlhodobo vykazuje vyššie tempo demografického rastu než populácia slovanská. V Rusku je pokles populácie jedným z dôsledkov rozšíreného alkoholizmu a dnes môžeme zhodnotiť, že populácia napriek ekonomickej migrácii klesá geometrickou radou (Cabada – Šanc a kol. 2011: 275–276). Presadenie voči Rusku ústretových vládcov v týchto štátoch sa preto javí nielen ako náročná úloha vyžadujúca často vojenské kapacity, ale aj ako do budúca trvale neudržateľná. Otázkou potom zostáva, nakoľko sú stredoázijské moslimské spoločnosti podobné radikálnym islamistom ako ich poznáme z neďalekého Afganistanu. V súčasnej dobe sa Rusko obáva islamského extrémizmu hlavne kvôli rozširujúcemu sa vplyvu Islamského štátu na Blízkom Východe a preto posilňuje svoju vojenskú prítomnosť aj v Strednej Ázii (Stratfor 2015).

Spojovanie hrozby islamského fundamentalizmu s hrozbou, ktorá náleží k nelegálnemu obchodu s narkotikami a zbraňami, býva v prípade regiónu Strednej Ázie časté hlavne kvôli geografickej blízkosti Afganistanu, ktorý je jedným z hlavných producentov ópia, heroínu a maku, ktorý sa používa na ďalšie spracovanie v narkotickom biznise (Labrousse 1998: 99). Pravdou je, že jedna z hlavných drogových ciest z tejto oblasti, mieri priamo do Turkmenistanu z oblasti Darvešanu cez Bala Murgab. Občianska vojna v Tadžikistane, ktorý s Afganistanom zdieľa spoločnú hranicu, odpútavala pozornosť od nutnosti túto hranicu chrániť pred kriminalitou, ktorá sa tým prirodzene prenáša aj na územie Strednej Ázie. Aký je ale skutočný vzťah islamu k drogám a kriminalite? „Fundamentalisti sú hlavne pragmatici, ktorí chcú aby všetky prvky reality boli podriadené ich boju. Droga je súčasť tejto vojny, a preto ju treba využiť k prospechu vecí. Duchovenstvo nemá nič proti obchodu s drogami, hlavne v rámci takej vojny, kde nepriateľ nešetří prostriedkami.“ (Labrousse 1998: 106). Z takejto perspektívy sa dá na prepojenie kriminality a drog so šírením islamu dívať veľmi skepticky. Ak by totiž obchod s narkotikami nepredstavoval

samostatný problém regiónu, ale bol by iba následkom problému väčšieho (islamizácie), dalo by sa implicitne predpokladať, že by zanikol v momente, kedy by moslimská vec zvíťazila? Odpoveď na takúto otázku by nám – ako sa domnievame – poskytol jedine rozsiahly sociologicko-psychologicko-kultúrny výskum populácie obývajúcu Strednú Áziu.

Vzťah Ruska s postsovietskymi štátmi nebýva vždy bezproblémový. V prípade Strednej Ázie platí táto premisa hlavne v úlohe, ktorú zohrávajú ruské menšiny žijúce dodnes na území bývalého Sovietskeho zväzu. Prostredie, ktoré je potenciálne nestabilné, dáva predpoklad k rýchlemu rozšíreniu etnických a iných konfliktov v prípade, kedy by vznikli medzi Ruskom a jednou zo stredoázijských republík. Nie každý z týchto štátov má rovnako početnú ruskú menšinu trvale žijúcu na jeho teritóriu, no spoločné hranice a historická skúsenosť potvrdzujú transnacionálny charakter regiónu v problematike prítomných ruských menšín. Rusko je preto nútené nielen udržiavať trvalú a kontinuálnu spoluprácu s týmito štátmi, ale mimo toho sa snaží podporiť také mocenské usporiadanie, kedy si v regióne stredoázijské republiky udržiavajú stabilné a pozitívne vzťahy navzájom (Trenin 2007: 79). Miera kultúrnej a jazykovej spriaznenosti síce dáva Rusku výhodu v rámci súperenia o vplyv s ostatnými mocnosťami v regióne, na druhú stranu obhajoba záujmov početnej ruskej menšiny je ľahko zneužiteľná, v rámci rétoriky agresívnej zahraničnej politiky a v minulosti práve tento faktor často zohrával hlavnú premennú v regionálnych vzťahoch. Pri širšej perspektíve by sme mohli zhodnotiť, že všeobecne je problém migrácie v Strednej Ázii jedným z najdôležitejších. Podiel ruského obyvateľstva v Kazachstane sa napríklad do súčasnej doby pohybuje okolo 30 % v rámci celej kazašskej populácie. Takto obrovské zastúpenie by Ruská federácia nebola schopná prijať späť, preto je v jej primárnom záujme ochrániť práva a postavenie týchto obyvateľov v rámci Strednej Ázie. V súčasnej rétorike medzinárodných vzťahov býva ale táto snaha často interpretovaná ako nová obdoba ruského imperializmu (Trenin 2007: 118) a nie vždy sa stretáva s pochopením, či už zo stany medzinárodného spoločenstva alebo zo strany samotných stredoázijských republík. Uzbekistan napríklad je v otázke vlastnej

suverenity veľmi citlivý, čo je dané historickou tradíciou provincií, ktoré tu existovali ešte pred sovietskimi a ktoré bývali stredom regiónu (Trenin 2007: 89). Toto sa dá veľmi jasne vnímať v zahraničnej politike Uzbekistanu, ktorý často, pred spoluprácou s Ruskom, volí medzi inými strategickými partnermi. Tesne po rozpade Sovietskeho zväzu sa mnohí etnickí Rusi vrátili do svojej domoviny, čo v rade prípadov spôsobilo silné sociálne tenzie s ohľadom na ekonomickú situáciu Ruska v tejto dobe, ktoré nebolo schopné vracajúcim sa emigrantom poskytnúť dostatočné ekonomické príležitosti, pre ich opätovné začlenenie do spoločnosti. K ďalším vlnám emigrácie ruského obyvateľstva, hlavne z pohraničných častí stredoázijských štátov, dochádzalo aj v rámci procesu zvýhodňovania domáceho obyvateľstva a kontinuálne zhoršujúcich sa podmienok pre imigrantov, ktorý v Strednej Ázii bol, a dodnes je, spojený so snahou presadiť vlastnú národnú identitu a kultúru v období po získaní nezávislosti. Toto budovanie národa neprebiehalo vždy pokojnou cestou, nakoniec problematikou utvárania národného cítenia sme sa už zaoberali v prvej kapitole.

Otázku migrácie v regióne je možné vnímať ako zásadnú i v opačnom smere – v prípade kedy sledujeme emigráciu stredoázijských obyvateľov do Ruska a v menšej miere aj do iných susedných štátov. Partikulárne Rusko disponuje historicky daným exkluzívnym statusom v oblasti možnosti vycestovania. Na tomto mieste by sa dalo polemizovať nad tým, či ruské prihraničné oblasti sú pre stredoázijskov ekonomicky atraktívnejšie než napríklad čínske provincie na východe, bez sporov je ale nutné priznať, že jazyková výhoda zohráva v tomto ohľade zásadnú úlohu. Pre emigrantov dodnes platí, že získanie vzdelania na ruských univerzitách sa vypláca a aj napriek tomu, že ruština je postupne vytlačovaná na druhé miesto za národnými jazykmi Strednej Ázie, väčšina obyvateľov sa rusky dohovoria a mimo toho je Rusko aj dnes vnímané ako patrón vzdelanosti a ekonomickej prosperity. Mnohí členovia stredoázijských vládnuccich elít sami niekoľko rokov pôsobili v Rusku a do istej miery sa snažia skúsenosti tam nadobudnuté aplikovať v riadení vlastnej krajiny. Naopak, stredoázijskí emigranti sú v Rusku často považovaní za lacnú

a dostatočne nekvalifikovanú pracovnú silu (Trenin 2007: 115). To, že mnoho mladých ľudí reálne žije v ruskom pohraničí, kde trvalo pracujú, nepredstavuje problém iba pre Rusko, ktoré sa s týmto konštantným náporom musí ekonomicky vyrovnáť, ale z hospodárskej perspektívy nie je výhodné ani pre samotné štáty Strednej Ázie. Vystaňovalctvom za prácou sa samozrejme znižuje podiel pracovnej sily na domácom trhu a národné ekonomiky sa do veľkej miery stávajú závislými na príjmoch plynúcich z remitencií. Fakt, že hospodárska diverzifikácia je v prípade stredoázijských štátov sama o sebe problematická, v spojení s týmto vplyvom z externých príjmov by mohol spôsobiť vážne ekonomické dopady aj do budúcnosti. Pokiaľ bude v regióne existovať migrácia na oboch stranách, môžeme preto predpokladať, že ruský vzťah k Strednej Ázii bude permanentne oslabovať to, že je čiastočne paternalistický a v mnohých ohľadoch arogantný. Napriek tomu v hraničných a iných konfliktoch v rámci tohto regiónu, bude Ruská federácia pravdepodobne vždy zastávať rolu posledného arbitra.

2.2. PREMENNÉ VO VZŤAHU ČÍNY A ŠTÁTOV STREDNEJ ÁZIE

Vzájomné vzťahy najvýznamnejšej ázijskej mocnosti a stredoázijských republík sú určované niekoľkými faktormi. Na najdôležitejšie z nich – hraničné vymedzenie, boj proti terorizmu a ekonomické záujmy sa pozrieme, v nasledujúcej časti, bližšie. Neznamená to avšak, že reálna zahraničná politika Číny vychádza len z týchto premenných. V rámci správania Číny v medzinárodnom priestore je známe, že nielen kvôli obrane svojich ekonomických priorít dokáže byť Čína veľmi pragmatická smerom k svojim partnerom. Tento fakt sa nám potvrdí aj pri skúmaní toho ako sa politika Číny k Strednej Ázii vyvíjala historicky. Mnoho autorov pripustilo, že jednoduchšie než hľadať v čínskych zahraničnopolitických stratégiách nejaký ucelený koncept je pripustiť, že výsledná politika Číny je skôr sled akcií a reakcií za účasti v ropnom priemysle a riešenia problémov separatizmu Ujgurov (Menon 2007: 23). Táto premisa, napriek postupnému odstraňovaniu problematických premenných, vo vzťahoch platí dodnes.

Krátko po získaní nezávislosti sa republiky v Strednej Ázii museli vysporiadať s celou radou problémov, od ktorých sa odvíjala ich ďalšia samostatná existencia. Neprirodzenosť hraníc, ako sme už mnohokrát spomínali, spôsobovala etnické pnutie medzi príslušníkmi jednotlivých štátov. Tento problém sa ale nevzťahoval iba na prihraničné konflikty v rámci samotných stredoázijských republík. Jazyková spriaznenosť sa prejavuje aj v rámci hraníc Strednej Ázie s okolitými štátmi. Ujguri, ktorí dodnes tvoria najväčšiu národnostnú menšinu v západnej čínskej provincii Xinjiang hovoria jazykom, ktorý je turkického pôvodu. Mimo nich v tejto provincii žije mnoho Kazachov a tiež Mongoli. Takéto zloženie obyvateľstva v minulosti, dávalo vzniknúť separatistickým tendenciám, proti ktorým čínska vláda dlhodobo bojovala. Celý problém sa zakladá na koncepcii tzv. Východného Turkestanu. Tento pojem je odvodený od označenia Západný Turkestan, ktoré historicky pomenovávalo územie dnešných stredoázijských republík ovládaných vtedajším ruským impériom. Východným Turkestanom sa logicky mala stať oblasť na východ od Strednej Ázie, kde žijú turkické národy, ktoré sa snažia vymaniť spod vplyvu Číny. Je dôležité pritom poznamenať, že označenie Východný Turkestan je čisto geografické a zahrňuje hlavne južnú oblasť provincie Xinjiang. Tento termín bol používaný rusmi pre rozlíšenie regiónu dnešnej Strednej Ázie a priľahlých stredoázijských oblastí, ktoré už administratívne patrili Číne. Nebolo by preto správne v tomto termíne hľadať akýkoľvek etnický, náboženský či štátotvorný základ (Zhao 2007: 142). Je síce pravdou, že v priebehu dvadsiateho storočia, hlavne v 50. rokoch, sa niekoľko skupín vždy spojilo za účelom vyhlásenia samostatného Východného Turkestanu ale to, ktorú oblasť tento pojem mal označovať, vždy záviselo od toho, kam až sa preliali separatistické tendencie a odpor voči čínskej periférnej politike. Dodnes preto nemôžeme povedať, že by sa jednalo o kompaktný a teritoriálne jasne vymedzený pojem, napriek tomu, že máme predstavu, ktoré oblasti označuje.

V období krátko po osamostatnení Strednej Ázie, sa pre Čínu stalo kľúčovým bodom v jednaní presné a bezpečné vymedzenie hraníc a to takým spôsobom, aby bolo akceptované všetkými stranami. Tohto cieľa sa podarilo

dosiahnuť za spolupráce s Ruskom. K pozitívnemu výsledku prispel aj fakt, že stredoázijské republiky rešpektovali centrálné čínske authority a podpora separatistickým hnutiam na východe Číny nebola z ich strany oficiálne prejavená (Zhao 2007: 143). Pre novovznikajúcu ekonomickú samostatnosť to bolo zo strategického hľadiska výhodné, keďže pridruženie provincie Xinjiang by Strednej Ázii v konečnom dôsledku prinieslo menší zisk než dlhodobá ekonomická spolupráca s významnými čínskymi investormi lojálnymi k centrálnej vláde. Dôraz na bezpečnosť a stabilitu v regióne zo strany Číny je dnes ale logickým pozostatkom tejto situácie. Presadzovať sa ho snaží hlavne prostredníctvom aktívnej participácie v rámci Šanghajskej organizácie pre spoluprácu, ktorá pre čínsku zahraničnú politiku predstavuje jeden z kľúčových nástrojov pôsobenia v regióne (W.X.Hu 2005: 149). Proklamovaný boj proti terorizmu, ktorý sa rétoricky objavil v čínskej zahraničnej politike po 11. septembri 2001 spolu s vojenskou angažovanosťou USA, mali do istej miery poskytnúť Číne dôvod zostať v oblasti aktívnym aktérom a tlmiť protištátne aktivity vo Východnom Turkestane. Tie aj dnes nachádzajú u časti stredoázijského obyvateľstva podporu. Autonómia, ktorú Ujguri získali v provincii Xinjiang sa dnes obmedzuje na kultúru (uznanie existencie ujgurského národa a jazyka), zdravotníctvo a do istej miery aj miestnu správu (Roux 2007: 344). Vzájomná neznášanlivosť napriek tomu v oblasti pretrváva a turecký element, proti ktorému Číňania bojujú je posilňovaný práve z oblasti Strednej Ázie.

Charakter režimov v Strednej Ázii neumožňuje aby bola bezpečnosť a stabilita v regióne zaistená samostatne zo strany republík. To dáva ako Číne, tak Rusku priestor k tomu, aby boli v regióne vojensky prítomní a do istej miery spolupracovali navzájom. Prítomnosť týchto veľmoci neznamená, že by stredoázijské republiky nemali možnosť profilovať sa prostredníctvom nezávislej zahraničnej politiky, no aj keď sa môže zdať, že táto mocenská rivalita regiónu prospieva, zneužívanie, ignorovanie alebo zostrovanie tejto konkurencie niekedy lokálni vládcovia využívajú menej úspešným a nie vždy prijateľným spôsobom (Cummings 2012: 179). Napriek tomu, že súperenie medzi týmito veľmocami

z dôb Sovietskeho zväzu je v určitých oblastiach stále zreteľné, v otázke obrannej je spolupráca v regióne daná, mimo iného, snahou vytlačiť iných potenciálnych aktérov od možnosti získať v tejto oblasti väčší vplyv.

Táto premisa je dobre pozorovateľná na vzťahu, ktorý Čína zaujíma k vojenskej prítomnosti v Strednej Ázii po období teroristických útokov v roku 2001. Zatiaľ čo Rusko predstavuje pre Čínu tradičného partnera v regióne, angažovanosť USA je výsledkom medzinárodnej politiky bojujúcej proti terorizmu a menovite Talibanu v Afganistane. Spojené štáty vnímali Strednú Áziu ako región, v ktorom nemali svoje primárne strategické záujmy. Vo chvíli, kedy sa oblasť stala pre nich strategickou z dôvodu blízkosti oblasti, v ktorých primárne záujmy naopak zastávali, malo to sekundárne dopad aj na iné než bezpečnostné aspekty. Čína, ktorá je sama zvyknutá v rámci svojho pôsobenia v Strednej Ázii vyvažovať bilaterálne a multilaterálne vzťahy sa obrátila smerom k regionálnej spolupráci tradičného charakteru v snahe USA v oblasti síce tolerovať, ale bez možnosti väčšej participácie (Zhao 2007: 181). To malo za dôsledok oživenie Šanghajskej organizácie pre spoluprácu, na ktorú pozitívne odpovedalo aj Rusko. V tomto jednaní sa dá dobre vypozerovať, že snaha o to aby nik výhradne nekontroloval región, je skrátka väčšia, než dôraz na striktné presadzovanie vlastného postavenia. Pre Čínu je výhodnejšie s Ruskom spolupracovať a rozdeliť si v regióne svoje sféry vplyvu, než vzájomne súperiť a dať tak možnosť vzniknúť priestoru, v ktorom by sa angažovala nejaká tretia mocnosť. Nakoniec sa dá aj toto vnímať ako jeden z prvkov čínskeho pragmatizmu – ako Čína tak Rusko sú si vedomí toho, že akokoľvek veľké bude ich vzájomné súperenie, ani jeden sa z oblasti v budúcnosti nestiahne, pretože na rozdiel od USA si hája v regióne svoje historicky dané záujmy určované mimo iného spoločnými hranicami. Obe veľmoci si už mnohokrát vymedzili limity vzájomných záujmov, zatiaľ čo stredoázijské republiky z ich spoločných rozporov niekoľkokrát ťažili (Horák 2009: 33). Niektorí autori by s nami v tomto bode nesúhlasili. Región Stredná Ázia je síce potenciálne ekonomicky zaujímavý, ale inak v ňom svoje primárne záujmy nemá nikto zo spomínaných (Rumer 2007: 61). Zatiaľ čo pre USA je strategická hlavne oblasť Perzského

zálivu a Rusko sa sústreďuje na Európu, Čína väčšinu ekonomickej a zahraničnej aktivity vykáže smerom k Pacifickej oblasti. Paradoxom preto zostáva, že ak by aj reálne záujmy neboli u okolitých štátov prvoradé, politika a mocenské usporiadanie v Strednej Ázii do veľkej miery závisí na tom, že všetci z nich sa zároveň snažia, aby sa región nedostal pod výhradný vplyv niekoho iného.

Zo strany stredoázijských štátov, je čínske pôsobenie v regióne vnímané ako prirodzenejšie a prijateľnejšie aj z hľadiska toho, ako sa na problematiku potenciálne nebezpečného terorizmu a islamizácie dívajú Číňania oproti Američanom. V rámci spolupráce Číny a Kazachstanu je napríklad bežné, že niektoré vojenské cvičenia prebiehajú na čínskom území alebo za finančnej a vojenskej podpory. Rovnako bežne je to u vzťahoch s Ruskom. V momente, kedy sa vojenská podpora ale začala rozvíjať medzi Uzbekistanom a USA, ocitli sa Američania v rozkole svojich zahraničnopolitických princípov (Rumer 2007: 58). Buď mali možnosť naďalej presadzovať demokratické hodnoty v rámci stredoázijských nedemokratických politických režimov, čo by okrem ich vojenskej podpory vyžadovalo značné prostriedky na podporu štátnych inštitúcií, alebo sa zamerať na boj proti terorizmu za cenu spolupráce s autoritárskymi zemami. Zatiaľ čo prvá možnosť automaticky vedie ku geopolitickému obratu štátov Strednej Ázie späť k Rusku a Číne, ktorých vplyv rastie vďaka lojalite k špičkám režimov, možnosť druhá stavia USA do pozície, kedy ťažko môže v medzinárodnej politike zohrávať rolu obrancu demokratických hodnôt. Čína má v očiach stredoázijských štátov veľkú výhodu v tom, že nevníma potrebu systémovej zmeny pre zabránenie šíreniu islamského terorizmu v regióne. Naopak, revolúcie v akomkoľvek slova zmysle sú pre ňu nežiadúce, narušili by hraničnú stabilitu a nepokoje by sa mohli preliať do čínskych provincií. V tomto prípade, je čínsky postoj veľmi podobný tomu ruskému.

V súčasnom medzinárodnom systéme býva čínska zahraničná politika často interpretovaná ako silne expanzionistická (Zhao 2007: 158). Vo vzťahu k Strednej Ázii nebýva tento predpoklad platný vo všetkých ohľadoch. V deväťdesiatych rokoch, kedy stredoázijské štáty získavali nezávislosť a predstavovali ekonomicky nevyčerpaný potenciál pre svojich najbližších

susedov, plynul záujem o hospodársku spoluprácu omnoho viac zo strany samotného regiónu ako zahraničných mocností. Táto skutočnosť bola daná aj tým, že po rozpade Sovietskeho zväzu sa stredoázijský trh ocitol prakticky zaplavený lacným čínskym tovarom, ktorý tam začal prúdiť po uvoľnení hraníc (Zhao 2007: 185). Ak chceli čínske výrobky uspieť v konkurenčnom importe a nestratiť tak svoj potenciálny hospodársky vplyv v regióne, museli začať svoj vzťah budovať na vzájomnom obchode. V istom ohľade to bolo prirodzené, keďže ekonomiky stredoázijských republík sa po otvorení museli vyrovnávať s veľkou nepripravenosťou preniknúť samostatne na svetové trhy zo svojimi surovinami. Navyše sa tieto štáty rozhodli prijať cestu ekonomickej transformácie podľa čínskeho modelu postupnej evolúcie, na čo bola Čína pripravená reagovať. Obchodná výmena ropy a plynu v tomto období bola pre Čínu určovaná hlavne tým, že cena ropy na svetových trhoch sa pohybovala veľmi nízko a pre ekonomický rast, ktorý Čína vykazovala veľmi rýchlo, bolo jednoduchšie a cenovo prijateľnejšie ropu dovážať. V 21. storočí, kedy cena surovín na svetových trhoch rapídne stúpala, musela Čína prehodnotiť svoje energetické a obchodné stratégie (Zhao 2007: 162), ale mnoho projektov sa v tú dobu už realizovalo a preto ekonomické prepojenie so Strednou Áziou bezprostredne pokračovalo. Investície do produktovodných trás, ktoré boli spočiatku pre Čínu viac experimentom, než dlhodobou plánovanou stratégiou, dnes prinášajú svoj zisk. V dobe, kedy sa dovoz ropy a plynu z Blízkeho východu čoraz viac komplikuje, vystupuje Stredná Ázia ako relatívne stabilný ekonomický partner.

Vysvetľovať ekonomickú angažovanosť Číny v Strednej Ázii jej hospodárskou rozpínavosťou preto považujeme za veľmi čiernobiely pohľad. Vo vzťahu k ekonomickým vzťahom aj dnes platí, že Čína sa predovšetkým snaží uspokojiť požiadavky domáceho hospodárstva a to, že tieto nároky stúpajú prirodzene vyvíja na čínsku vládu tlak, aby udržovala politiku dobrého susedstva v oblastiach, ktoré sú pre ňu hospodársky zaujímavé. Oproti ruskej snahe zachovať, ochrániť tu svoje záujmy, má ale čínska diplomacia jednu veľkú výhodu – so stredoázijskými republikami sa snaží zachádzať ako s rovnocennými

partnermi – a to je niečo, čo Rusku často vo vzájomnom jednaní chýba. Tiež je to jeden z faktorov, ktorý môže byť určujúci pre budúci mocenský vývoj v regióne.

3. PROBLEMATIKA PRODUKTOVODOV V STREDNEJ ÁZII A ICH VPLYV NA MOCENSKÉ SÚPERENIE V REGIÓNE

Predispozície, ktorými sa región Strednej Ázie vyznačuje, do veľkej miery určujú jeho rolu v medzinárodnom systéme a pozíciu, ktorú v ňom zastáva. Za hlavný faktor, ktorý môžeme označiť ako určujúci smerom k dôležitosti tejto oblasti, je prítomnosť strategických nerastných surovín. Ropa a zemný plyn, ktoré v 21. storočí hrajú významnú úlohu s ohľadom na rozvíjajúce sa ekonomiky, sú nedostatkovým tovarom a súboj, ktorý sa o nich zvädza je prirodzenou súčasťou medzinárodnej politiky dneška. Ani v prípade Strednej Ázie, nie je táto oblasť ekonomiky menej problematická ako napríklad na Blízkom východe. Napriek tomu, že stredoázijské republiky sa nachádzajú na území, ktoré historicky zohrávalo veľkú úlohu v medzinárodnom obchode po hodvábnej ceste, dnes je to región, ktorý je s vyspelými ekonomikami sveta prepojený veľmi partikulárne. Jeho priame susedstvo s Ruskom a Čínou mu síce dáva možnosti prístupu na svetové trhy ale aj tento prístup má svoje limity. Z geopolitického hľadiska akákoľvek surovina, ktorá sa z tohto územia dostane ku koncovým odberateľom musí prejsť celou škálou produktovodov a sietí napojených na ekonomické záujmy všetkých relevantných aktérov. Vzhľadom k tomu, že získanie nezávislosti stredoázijských republík bolo implicitne dané rozpadom Sovietskeho zväzu, nemôžeme hovoriť o tom, že ekonomické dedičstvo, ktoré si tieto štáty nesú so svojou samostatnou existenciou je odlišné od stavu hospodárstva, ktorý poznáme z prípadov štátov čerstvo dekolonizovaných. Samotná prítomnosť strategických surovín preto neznamena, že štát dokáže príjmy z nich efektívne zúročiť vo svoj prospech a zároveň sa vyhnúť mocenským záujmom a pozornosti ostatných (Trushin – Trushin 2005: 339). Stredná Ázia v tomto ohľade nie je žiadnou výnimkou.

V nasledujúcej kapitole sa zameriame na vybrané prípady transportu kaspickej ropy a stredoázijského zemného plynu a pokúsime sa poukázať na to, akým spôsobom energetická politika ovplyvňuje vývoj regiónu ako celku. Problematika produktovodov je aspekt úzko spojený s bezpečnostnou situáciou na celom Kaukaze a účasťou Iránu na daných projektoch (Uhl 2001: 104),

prednostne budeme ale skúmať dopad na samotnú Strednú Áziu. Je dôležité poznamenať, že v období krátko po získaní nezávislosti bola štruktúra produktovodov zostavená tak, že jednoznačne favorizovala Rusko (Hodač – Strejček 2008: 230). Zapojenie Číny do tohto energetického súperenia je preto dané ochotou podieľať sa na projektoch nových, zatiaľ čo ruské projekty sa zameriavajú skôr na zvyšovanie kapacity a udržovanie trás vybudovaných v minulosti. Niektoré z týchto produktovodov si predstavíme bližšie. Konkrétne sa zameriame na projekty ropovodov smerujúce na svetové trhy z Kazachstanu, ktorý je v regióne najväčším producentom ropy a projekty plynovodov vedúcich z Turkmenistanu, ktorý disponuje obrovskými zásobami zemného plynu a zároveň býva vzhľadom k svojmu politickému postaveniu často opomínaný v rámci regionálnej spolupráce.

Prvú z tradičných exportných trás pre obchod s kazašskou ropou predstavuje sieť produktovodov na ceste z kazašského mesta Atyarau do ruskej Samary, ležiacej v južnej oblasti európskej časti Ruskej federácie. Dopravením ropy na území Ruska sa surovina z Kazachstanu nepriamo dostáva aj na európske trhy, keďže pokračujúca sieť ropovodu Družba, na ktorú sa trasa napája, je jedným z hlavných zdrojov európskeho dovozu (The Moscow Times 2013). V rámci rozširovania spolupráce s Ruskom sa už niekoľko rokov pracuje na zvýšení kapacity tohto ropovodu, ktorá by dovolila Kazachstanu rozvinúť plne svoj energetický potenciál. Investície do tejto časti trasy je ale problematická z niekoľkých hľadísk. Za prvé, posilňuje tradičnú závislosť Strednej Ázie na Rusku, pretože doprava ropy do Európy sa vo väčšine prípadov nedá uskutočniť bez tranzitu prostredníctvom tohto severného suseda. Za druhé, vzhľadom k tomu, že sa jedná o ropovod, ktorý je v prevádzke už niekoľko rokov, vyžaduje si jeho chod pravidelné investície na údržbu. To je za predpokladu, že Kazachstan by sa mal sústrediť na väčšiu diverzifikáciu svojich exportných sietí, veľmi problematický aspekt spolupráce. Za tretie, tento ropovod nepredstavuje pre Kazachstan alternatívu, v ktorej by jej vývoz nebol ovplyvnený vzájomnými vzťahmi Ruska so štátmi východnej Európy. V momente, kedy uviazne jednanie medzi Ruskom, Ukrajinou a prípadne Bieloruskom, kazašská ropa vyvezená do

Ruska sa na európske trhy vôbec nedostane alebo sa tam dostane s veľkým časovým odstupom, čo je z dlhodobého hľadiska pre ekonomiku Strednej Ázie neperspektívne.

Druhú hlavnú trasu pre export ropy z kazachstanských polí, predstavuje trasa vedúca z ložiska Tengiz do ruského prístavu Novorossijsk (Cummings 2003: 148). V mnohých smeroch je táto sieť produktovodov podobná trase Atyarau-Samara. Hlavný rozdiel je, že po dopravení do čiernomorského prístavu je do ďalších cieľov ropa dopravovaná lodnými tankermi. Z veľkej časti je takto zásobovaný juh Európy. Ten ale do budúca uvažuje o alternatíve pevného ropovodu vedúceho cez Turecko. Hlavnou nevýhodou je, že ani na tejto trase sa Kazachstan nevyhne ruskej časti ropovodu a Moskva má preto priamy vplyv na ceny účtované za export suroviny. Za zámerom obmedziť tento vplyv bol navrhnutý projekt ropovodu na trase Baku-Tbilisi-Ceyhan, ktorý na celej dĺžke obchádza ruské územie (BP Global 2015). Tento ropovod by ale nutne musel viesť cez Azerbajdžan, čo kladie na Kazachstan nároky na vzájomnú regionálnu spoluprácu.

Najväčšiu alternatívu pre vývoz kazašskej ropy predstavujú v súčasnosti energetické projekty s Čínou. Tá o ropu zo Strednej Ázie prejavuje v posledných rokoch veľký záujem, vzhľadom k rozširujúcemu sa energetickému dopytu, ktorý potrebuje pre zachovanie hospodárskeho rastu. Hlavnou trasou vedúcou priamo z kazachstanských ropných polí do Číny, je už fungujúci ropovod na trase Atasu-Alashankou. Jeho strategický význam je hlavne v alternatíve, ktorú Kazachstanu poskytuje pre odbyt ropy na významných svetových trhoch (KCP 2015). Vzhľadom k tomu, že energetická spolupráca medzi Strednou Áziou a Kazachstanom bude pravdepodobne rásť, sa dá zhodnotiť že rozšírením tejto trasy, prípadne radikálnym zvýšením jej kapacity, by Čína potenciálne predstavovala pre Kazachstan jedného z hlavných odberateľov a v prípade zmeny vo vzájomných vzťahoch s Ruskom, by pokryla odbyt ropy do takej miery aby to pre Kazachstan nepredstavovalo ekonomický problém.

Mimo ropy, sa v oblasti Strednej Ázie jedná o vývoze zemného plynu, ktorého najväčšie kapacity drží bezpochyby politicky problematický

Turkmenistan. V rámci zásobovania európskych trhov, sa niekoľko rokov hovorí o výstavbe plynovodu Nabucco, ktorý by viedol kaspický plyn do Európy cez radu balkánskych štátov. Dobudovanie tejto trasy stojí a padá na ruských záujmoch, ktoré by realizáciou projektu Nabucco boli do závažnej miery poškodené. Veľmi problematické sa ukázali aj jednanie s európskymi štátmi, ktoré často menia svoje preferencie v závislosti na aktuálnych zahraničných vzťahoch (Euractiv 2013). Množstvo štátov, cez ktoré by táto sieť plynovodov viedla, predstavuje problém pri jej zrealizovaní.

Do budúca je pre Turkmenistan potenciálne výhodnejší export plynu smerom na východ k čínskym odberateľom, ktorých dopyt stále rastie. Trasa vedúca z Turkmenistanu cez Uzbekistan a Kazachstan je od roku 2012 pre Čínu jedným z hlavných bodov agendy vzájomnej energetickej spolupráce (CNPC 2015). Do budúca sa predpokladá prepojenie na rovnakej trase s ropovodom, ktorý spája Turkmenistan s Iránom, čím by došlo k vzájomnému prepojeniu regionálnych trhov a do veľkej miery by to ovplyvnilo Rusko, ktoré by už nemohlo s tak veľkou istotou počítať s obrovskými kapacitami turkménskeho plynu ako doteraz.

Ak by sme mali stručne zhrnúť možnosti energetického vývoja v Strednej Ázii, určite by sme museli vziať do úvahy premisu vzájomného súperenia mocností. Rusko a Čína sú dnes hlavnými odberateľmi stredoázijských surovín. Zatiaľ čo ostatné svetové mocnosti majú v závislosti na expanzívnej ruskej geopolitike snahu vplyv Ruska v energetike obmedziť, čínsky energetický potenciál stále rastie. V akom pomere sa exporty do týchto oblastí budú pohybovať do budúca je problematické predpovedať, ale s ohľadom na to, že samotné stredoázijské republiky sa snažia aby ani jedna zo susedných mocností nezískala nad regiónom zásadnejšiu prevahu očakávame, že súčasné produktovody zostanú zachované na oboch stranách – ako ruskej tak čínskej. Je pravdepodobné, že rozvoj nových trás bude pokračovať s ohľadom na rastúci objem vývozu zo Strednej Ázie, dôležitým aspektom sa pritom ale určite stane otázka hospodárskeho rastu, ktorý energetický potenciál môže týmto republikám

priniest'. Či sa tak stane s ohľadom na dlhodobu udržateľný rozvoj, závisí na samotných štátoch Strednej Ázie a režimoch, ktoré budú v budúcnosti pri moci.

4. REGIONÁLNE VZŤAHY V RÁMCI ŠANGHAJSKEJ ORGANIZÁCIE PRE SPOLUPRÁCU

V rámci medzinárodného usporiadania po rozpade Sovietskeho zväzu a konci Studenej vojny sme v multipolárnom systéme svedkami stále väčšej miery rozvoja spolupráce v jednotlivých regiónoch prostredníctvom činnosti v medzinárodných organizáciách s teritoriálne vymedzeným pôsobením. Stredná Ázia v tomto nepredstavuje výnimku. Zo súčasných regionálnych združení sme sa v našej práci rozhodli venovať práve Šanghajskej organizácii pre spoluprácu, pretože ju považujeme za dominantnú platformu dnešnej spolupráce v oblasti. V rámci regiónu samozrejme pôsobia aj iné úspešné projekty, za všetky spomeňme napríklad Organizáciu Zmluvy o kolektívnej bezpečnosti, no pri skúmaní perspektív možnej spolupráce, je Šanghajska organizácia pre spoluprácu z nášho pohľadu najširšie zameraná a zahŕňa rôzne oblasti.

V rámci vývoja tejto organizácie bolo zásadné pristúpenie Uzbekistanu v roku 2001. Práve Uzbekistan má tendenciu v regióne vystupovať ako silnejší hráč a keď vezmeme do úvahy fakt, že práve na jeho území sa nachádzalo centrum bývalého Turkestanu je pochopiteľné, prečo žiadny integračný projekt v Strednej Ázii nezaznamená väčší úspech bez jeho účasti. Práve na začiatku nového tisícročia sa pôvodné fórum známe pod názvom Šanghajska päťka transformovalo do súčasnej podoby tejto organizácie (SCO 2015). Pre pochopenie významu tohto vývoja práve v danom období, je dôležité poukázať na zásadné body spolupráce, v rámci ktorých Šanghajska organizácia pre spoluprácu rozvíja svoju činnosť.

Dodnes sú platné body agendy tejto organizácie rámované do troch hlavných oblastí – boj proti terorizmu, separatizmu a extrémizmu (SCO 2015). Tieto aspekty predeurčujú hlavný chod organizácie, ktorý je smerovaný hlavne k vojenskej, bezpečnostnej a politickej oblasti spolupráce. V súvislosti s prebiehajúcimi a do budúcnosti plánovanými ekonomickými projektmi sa kooperácia začína v posledných rokoch sústreďovať aj na oblasť energetiky. Bez zaistenia stability regiónu a bezpečnosti hraníc by sa ale tento aspekt vzťahov nemohol rozvíjať, preto v momente kedy sa v Strednej Ázii objaví vojenská

hrozba, sú hospodárske jednanie väčšinou z logických dôvodov odsunuté do pozadia – zahraničným investorom sa nevyplatí vkladať prostriedky do oblasti, ktorá disponuje síce veľkým ekonomickým potenciálom, ale je veľmi nepredvídateľná vo svojom vývoji. Celkovo sa chod spolupráce v regióne pohybuje smerom od tradičnejších oblastí vojensko-politického charakteru k hospodársko-ekonomickým.

Rok 2001 má preto pre fungovanie organizácie medzinárodne-politický význam aj s ohľadom na udalosti teroristických útokov v Spojených štátoch, ktoré primárne naštartovali angažovanosť USA v regióne, a sekundárne umožnili spoluprácu zasadiť do širšieho kontextu svetového boja proti terorizmu. Činnosť organizácie to ale paradoxne utlmilo, pretože práve USA prevzali časť agendy vo vzťahu k riešeniu šíreniu extrémizmu (Rumer 2007: 31). Napriek tomuto faktu, je dôležité upozorniť, že Šanghajská organizácia pre spoluprácu nikdy neslúžila americkým záujmom, naopak, často vystupovala v protiklade k pôsobeniu nových aktérov v regióne a sama slúžila ako nástroj stretávania sa a výmeny názorov pre štáty, ktoré v oblasti boli tradične angažované. V momente, kedy Spojené štáty vyslovili požiadavky na demokratizáciu a liberalizáciu režimov Strednej Ázie, by sa dalo povedať, že organizácia pre spoluprácu uzavrela svoje jednanie a svojou činnosťou sa podieľala na obmedzení amerického vplyvu v regióne (Zhao 2007: 158). V určitých ohľadoch, je práve táto platforma spolupráce príkladom v otázke toho, či zahraničné mocnosti, ktoré si v oblasti hája svoje záujmy, dokážu vzájomne spolupracovať, za účelom obmedziť vplyv ďalších tretích strán. V konkrétnych projektoch, organizovaných v rámci tejto spolupráce, sa daný predpoklad potvrdil.

Ak by sme mali uviesť konkrétne formy spolupráce za posledné obdobie, jednoznačne k nim budú patriť spoločné vojenské cvičenia členských štátov a spolupráca v oblasti bezpečnosti, hlavne ochrany hraníc pred šírením kriminality a extrémizmu. V súvislosti s prebiehajúcim konfliktom v susednom Afganistane, ktorý dodnes predstavuje pre región Strednej Ázie zásadnú hrozbu, je pre Šanghajskú organizáciu pre spoluprácu zásadný odchod amerických vojsk v oblasti (Xiaob 2014). Z regionálneho hľadiska to znamená prenesenie väčšej

časti zodpovednosti za bezpečnosť oblasti späť na členské štáty z regiónu, čím sa zvýšia nároky na vojenské kapacity a pripravenosť k udržaniu stability. Za týmto účelom sa organizácia angažuje v pravidelných spoločných vojenských cvičeniach, kde si bezpečnostné jednotky odovzdávajú skúsenosti a vypracovávajú spoločné stratégie ochrany hraníc. Použitie spoločných ozbrojených síl sa síce priamo nepredpokladá, ale na tento aspekt kooperácie je kladený veľký dôraz hlavne v zmysle spoločného postupu proti extrémistickým hrozbám.

Šanghajska organizácia pre spoluprácu sa okrem bezpečnostných problémov, v poslednej dobe, čoraz častejšie zameriava na energeticko-environmentálne aspekty spolupráce. V roku 2014 sa na pôde organizácie intenzívne riešilo využívanie zdrojov regiónu a zaistenie priaznivých ekologických štandardov s súvislosťou s otázkou Aralského jazera. V tomto bode agendy podnet k jednaniu často vychádzal zo strany kazašských zástupcov, keďže vysychanie oblasti jazera a ekologické dôsledky s tým spojené sa priamo dotýkajú najviac Kazachstanu (Mametova 2014). V širšom rámci je možné tento bod spolupráce zaradiť do agendy, ktorá sa zameriava na hospodársky rozvoj potenciálu stredoázijského regiónu. Jedným z dlhodobých bodov agendy Šanghajskej organizácie pre spoluprácu je vyriešenie sporov o vodné zdroje regiónu. V tejto otázke sa aktívne angažuje najmä Kirgizstan, čo je spôsobené tým, že sám nedisponuje veľkými zdrojmi nerastných surovín ale jeho podnebie a geografická poloha mu umožňujú produkovať veľké množstvo elektrickej energie. Kirgizstan ale nemá dostatočný rozpočet aby dostavbu hydroelektrární mohol zaistiť zo svojich zdrojov. Preto aj v rámci tejto regionálnej spolupráce bojuje za získanie investícií od zahraničných partnerov (Hodač – Strojček 2008: 224). V rámci Šanghajskej organizácie pre spoluprácu sú si členské štáty vedomé, že naštartovanie vlastného ekonomického rozvoja je podmienené dohľadom na energetické čerpanie zdrojov, ktoré oblasť poskytuje. A práve z dôvodov ako je tento, je pre región nemysliteľné, aby sa do budúcnosti spolupráca oslabovala.

Stredoázijské republiky sú dnes stále malými a slabými štátmi, aby dokázali v rámci vlastného regiónu samostatne vynútiť bezpečnosť za predpokladu hospodárskeho rastu. Spolupráca v rámci regionálnych organizácií im umožňuje presadzovať vlastné vízie za účasti vzájomného dialógu s mocnosťami, ktoré sú schopné tieto predstavy pomôcť naplniť. Do budúca preto predpokladáme, že regionálna spolupráca bude mať tendenciu posilňovať, v závislosti na problémoch s ktorými sa Stredná Ázia bude musieť do budúca vysporiadať.

ZÁVER

V predkladanej práci sme sa zamerali na región Strednej Ázie, ktorý sme si definovali na transnacionálnej úrovni a pokúsili sme sa poukázať na vybrané aspekty jeho zahranično-politického smerovania, ktoré by nám poskytli odpoveď na otázku či sa takto definovaná oblasť prikláňa viac k Rusku alebo naopak k Číne.

V rámci tejto časti skúmania sa nám potvrdila premisa, že stredoázijské republiky majú toho aj v postsovietskej ére svoje existencie veľa spoločného. Politické režimy, ktoré tam vládnu, nie sú síce vzájomne identické, napriek tomu rozdiely nachádzame iba v jednotlivostiach, ktoré celkový charakter režimov nijak zásadne neodlišujú. Turkmenistan sám seba síce definuje na základe statusu neutrality, čo má za následok jeho absenciu v zahraničnej spolupráci, ale mieru demokratizácie a liberalizácie ekonomiky v absolútnom meradle nemá od ostatných stredoázijských republík natoľko odlišnú. Uzbekistan sa často snaží hrať úlohu regionálneho hegemóna, tento fakt je ale daný historickými väzbami a usporiadaním, keďže práve teritórium, na ktorom sa dnes Uzbekistan nachádza, v minulosti predstavovalo jadro celého regiónu. Navyše, ako najľudnatejší štát oblasti a relatívne ekonomicky rozvinutý, je toto jeho postavenie s ohľadom na kontext prirodzené.

V každom zo štátov sme našli veľa prvkov typických pre autoritárske režimy – dlhodobý mandát vládnucej elity, len limitovaná opozícia, ktorej reálny vplyv a prístup do politiky je veľmi obmedzený buď priamo prostredníctvom ústavy alebo byrokratickými a administratívnymi prekážkami, presadzovanie štátnej ideológie a umelo budovanej národnej identity, odrážajúcej sa hlavne v jazykovo-národnostnej otázke a politike vzťahujúcej sa k (hlavne ruským) menšinám, nediverzifikované ekonomiky založené na strategických surovinách slúžiace k financovaniu údržby takéhoto typu režimu. Mimo faktorov politických sú štáty Strednej Ázie podobné v mnohých iných ohľadoch. V zahraničnej a bezpečnostnej politike je im vlastný dlhodobý boj proti islamskému terorizmu, kriminalite a obchodu s narkotikami, ktorý je prirodzenou hrozbou pre celý región plynúcou z jeho geografickej polohy. Snaha o vzájomné vyvažovanie síl

v regióne, či už v rámci hraničných konfliktov alebo na úrovni pôsobenia zahraničných mocností, je pre tieto štáty kľúčovou.

Všetky tieto kategórie nám potvrdzujú, že skúmať región Strednej Ázie ako transnacionálny, je určite možné a v mnohých z reálnych zahranično-politických situácii sám región takto vystupuje. V prvom rade je to dané tým, že samotné stredoázijské republiky predstavujú malé a slabé štáty, závislé na vzájomnej spolupráci a obchode s ostatnými. Táto malosť sa často neprejavuje v ich geografickej rozlohe, napríklad Kazachstan je teritoriálne veľký, naopak prejavuje sa vo vzťahu k susedným štátom, medzi ktorými sa tento región nachádza. Prítomnosť veľkých a mocensky silných štátov – Ruska, Číny, Indie a nepriamo aj regiónu Blízky východ, kde sa v posledných rokoch často angažujú USA – je určujúca s ohľadom na to, akým spôsobom títo susedia určujú politiku zemí samotnej Strednej Ázie.

V prvom rade sú jej prirodzenými obchodnými partnermi, hlavnými odberateľmi ropy, zemného plynu, vyvázaných nerastných surovín a zároveň sú tak hlavnými zahraničnými investormi, ktorí v regióne pôsobia. V druhom rade región ovplyvňujú nepriamo – napríklad Afganistan by pre Strednú Áziu nepredstavoval tak veľkú hrozbu len preto, že s ňou priamo susedí, hrozbou sa stáva až v momente, kedy sa stredoázijský región s ohľadom na svoje hraničné usporiadanie musí vysporiadať s problémami, ktoré sa kvôli slabosti tejto hranice prelievajú do jeho vlastných štátov. Stredoázijské republiky ako moslimské krajiny môžu byť silno ovplyvnené radikálnym islamom šíriacim sa zo smeru Blízkeho východu práve cez Irán a Afganistan. Potenciálne ohrozenie režimov kvôli pôsobeniu radikálnej islamskej opozície spojenej s medzinárodným terorizmom, je pre súčasných vládnucich nežiadúce. Mohlo by súčasne priniesť narušenie ich vzťahov s ostatnými štátmi, čo by sa odrazilo v obchodnej politike.

Prítomnosť mocensky silných štátov v susedstve stredoázijského regiónu je určujúca zároveň v spôsobe akým sú stredoázijské republiky ochotné pripustiť ich vplyv vo vlastnej oblasti. Historicky toto územie patrilo pod jednoznačnú sféru Ruska. Ako súčasť Sovietskeho zväzu boli priamo podriadení politike z Kremľu a v rámci zahraničnej politiky dneška, ktorá má stále tendenciu

vzťahovať sa hlavne k územiu tzv. blízkeho zahraničia, si Rusko v tejto oblasti zachováva výrazne silné postavenie stále. Ako sme poukázali v práci, prítomnosť a častá angažovanosť Číny je dnes dôsledkom dvoch faktorov – riešenia hraničných sporov z obdobia získania nezávislosti republík Strednej Ázie, hlavne v rámci provincie Xinjiang a ekonomickej rozpínavosti, ktorá pramení z veľkých nerastných zdrojov regiónu. Samotné stredoázijské štáty túto prirodzenú konkurenciu vítajú, dáva im to pocit väčšej nezávislosti na Rusku a v reálnych dopadoch sa ich exportné vzťahy skutočne diverzifikujú, súčasne hlavne smerom na východ. Rovnako vítané boli spočiatku aj Spojené štáty, ktoré svoju zahraničnú politiku voči regiónu Stredná Ázia prehodnotili s ohľadom na hrozbu šírenia medzinárodného terorizmu z Afganistanu. USA však po istej dobe, kedy ich vplyv v regióne zreteľne rástol, narazili na problém politický – podpora autoritárskych režimov je v rozpore s ich vlastnými hodnotami a spoluprácu ekonomickú začali podmieňovať zmenami v oblasti politickej. Dnes preto môžeme zhodnotiť, že USA napriek tomu, že pre niektoré štáty (hlavne Uzbekistan) ešte sú potenciálnou alternatívou v zahraničnej kooperácii, dnes predstavujú skôr štát, ktorý sa v regióne angažuje iba okrajovo a rozhodne neprevýši vplyv ani Ruska, ani Číny.

Do istej miery sa nám preto potvrdil predpoklad, že vzájomné vzťahy, ktoré si Stredná Ázia buduje ekonomicke, často závisia na spolupráce politickej. USA, ktoré sa do politiky týchto republík pokúsili zasahovať, dnes nie sú pre ne tak významným partnerom ako Rusko a Čína, ktoré v istej miere stávajúce režimy aspoň ticho podporujú. V rámci danej hypotézy nemôžeme jednoznačne zodpovedať otázku či je vzťah v týchto dvoch rovinách vzájomne podmieňujúci, no z vyššie uvedeného vyplýva, že aj samotná absencia politickej spolupráce je osobitným typom vzťahu, ktorá môže podporovať spoluprácu hospodársku. Na druhú stranu sa nám jasne ukázalo, že kultúrne a náboženské väzby majú jednoznačný vplyv na vzťahy Strednej Ázie s okolím. Napriek tomu, že ruština býva čoraz častejšie nahradzovaná vlastnými národnými jazykmi, v regióne má stále status univerzálneho dorozumievacieho jazyka a väčšina populácie rusky hovorí. Mimo toho predstavuje pre Strednú Áziu Rusku akéhosi patróna vo

oblasti vzdelanosti a aj dnes je nahliadané ako štát, pre obyvateľov týchto republík atraktívny, kam chodia získavať diplomy, pracovné skúsenosti a mnoho iného. Ako štáty prakticky ležiace na ázijskom kontinente majú kultúrne zároveň k Číne omnoho bližšie než k západnému civilizačnému okruhu, ktorý predstavujú práve USA.

V rámci pozorovaného sme ani v jednom z prípadov nezaznamenali prítomnosť trendu smerovania regiónu Strednej Ázie jednoznačne k Rusku alebo k Číne. Naopak, ako veľmi zreteľná sa vo všetkých skúmaných prípadoch javila odlišná tendencia – vyvažovať vplyv oboch za cenu udržania a presadenia vlastnej politiky štátov Strednej Ázie, zároveň ale s ohľadom na ich dlhodobu rozvíjajúce sa vzťahy so susedmi. Pri prípadovom skúmaní ekonomických vzťahov v oblasti produktovodov v regióne sme došli k záveru, že spolupráca v tejto oblasti sa rozvíja smerom k obom štátom, ako Rusku tak Číne a do budúcnosti plánované projekty ani v najmenšom nenaznačujú, že by jeden z nich získal zreteľnejšiu prevahu. Zároveň je pre stredoázijské republiky výhodné udržiavať obchodné vzťahy s oboma, napriek tomu, že ruský a čínsky trh sú obrovské, absencia jedného z nich by mohla výrazne znížiť príjmy do ekonomiky regiónu. Každý z týchto trhov je zároveň zameraný iným smerom – zatiaľ čo cez Rusko má Stredná Ázia nepriamy prístup k európskym odberateľom, z Číny sa dovezený tovar prepravuje ďalej na celý ázijský kontinent, ktorý je spotrebiteľsky veľmi odlišný od toho západného.

Hospodárske a obchodné vzťahy sú pre Strednú Áziu bez pochyb jednými z najdôležitejšími a do určitej miery ovplyvňujú priklonenie samotného regiónu k niektorej z oblastí, v tom zmysle, že pri výbere medzi Ruskom a Čínou si tieto štáty jednoznačne nezvolia ani jedného, naopak budú sa snažiť ich vzájomný vplyv a súperenie využiť k vlastnému prospechu a ekonomicky z tejto konkurencie získať čo najviac. Dôležitosť obchodných vzťahov je mimo iného daná aj politickým nastavením systémov stredoázijských republík. Po viac ako 20 rokoch by obmedzenie ich suverenity neprípadovalo do úvahy, po prvé by to mohlo priniesť destabilizáciu celej oblasti a po druhé rigidné režimy, ktoré sa tam v súčasnosti vyskytujú je veľmi ťažké reformovať, akékoľvek politické

zásahy by mohli vyvolať radu neočakávaných dôsledkov. Spolupráca v politickej oblasti, preto predpokladáme, nebude v zahraničných vzťahoch pre región primárna. Napriek dôležitosti kultúrnych a náboženských vzťahov, na ktorú sme poukázali, sa domnievame, že s ohľadom na posilňovanie vlastnej regionálnej identity, bude aj táto oblasť odsunutá do pozadia. Nezávislosť stredoázijských štátov stojí a padá na tom, či dokážu samostatne, prípadne v limitovanej spolupráci zaistiť vlastné fungovanie a aspoň minimálny životný štandard svojich občanov. Ten sa dá dosiahnuť jedine správnym ekonomickým hospodárením, ktoré je v Strednej Ázii obchodnými vzťahmi zo zahraničím priamo podmienené, keďže sa inak nejedná o ekonomicky rozvinuté krajiny, naopak často závisia na exporte. To, že rozvoj obchodných vzťahov bude v naďalej pre Strednú Áziu kľúčovým, preto logicky vyplýva z ekonomických možností regiónu.

Bilaterálne vzťahy u stredoázijských republík majú síce svoje limity, ale spolupráca v rámci medzinárodných organizácií, akými je Šanghajska organizácia pre spoluprácu, sa ukázala byť v rámci regiónu veľmi úspešnou. Zároveň takéto medzinárodné platformy poskytujú Strednej Ázii možnosť viac sa otvoriť svetu a nebyť zo strany medzinárodného spoločenstva vnímané optikou uzavretých režimov. V niekoľkých prípadoch slúžila aj Šanghajska organizácia pre spoluprácu ako nástroj obmedzenia vplyvu tretích strán (USA), ale to je dané tým, že v takto nastavenej medzivládnej politike sa skrátka vždy hľadá na regionálne záujmy a nezainteresované strany sa k spolupráci pripúšťajú v menšej miere. Do budúca ale predpokladáme, že regionálne organizácie si zachovajú svoj vplyv a stanú sa súčasťou zahraničnej politiky väčšiny štátov Strednej Ázie s ohľadom na ich prospešnosť.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV A LITERATÚRY

- Atmar, Mohammed Haneef – Goodhand, Jonathan (2002). Afghanistan: The Challenge of „Winning the Peace“. In: Mekenkamp, Monique – Tongeren, Paul van – Veen, Hans van de eds., *Searching for Peace in Central and South Asia. An Overview of Conflict Prevention and Peacebuilding Activities* (Boulder: Lynne Rienner Publishers).
- Belaňová, Petra – Hejzlarová, Tereza – Kokaisl, Petr (2011). *V srdci Hedvábné stezky. Umění a řemeslo Střední Asie*. (Plzeň: Západočeské muzeum v Plzni ve spolupráci s Národním muzeem).
- BP Global (2015). Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline. *BP Global*. (Dostupné z: http://www.bp.com/en_az/caspian/operationsprojects/pipelines/BTC.html, 10. 4. 2015).
- Cabada, Ladislav – Šanc, David a kol. (2011). Panregiony ve 21. století. Vývoj a perspektivy mezinárodních makroregionů (Plzeň: Aleš Čeněk).
- CNPC (2015). Flow of natural gas from Central Asia. *CNPC*. (Dostupné z: <http://www.cnpc.com.cn/en/FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml>, 10. 4. 2015).
- Cummings, Sally N. (2003). *Oil, Transition and Security in Central Asia*. (New York: Routledge Curzon).
- Cummings, Sally N. (2012). *Understading Central Asia. Politics and contested transformation* (London: Routledge).
- Darchiashvili, Vakhtang – Dilbazi, Eltay – Hlaváček, Petr – Laryš, Martin – Lasák, Jan – Smrčková, Markéta, Kuchyňková Petra – Šmíd, Tomáš eds. (2006). *Rusko jako geopolitický aktér v postsovětském prostoru* (Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav).
- Euractiv (27. 6. 2013). EU-backed Nabucco project over after rival pipeline wins Azeri gas bid. *Euractiv*. (Dostupné z: <http://www.euractiv.com/energy/eu-favoured-nabucco-project-hist-news-528919>, 10. 4. 2015).
- Furman, Dmitrii (2005). The Regime in Kazakhstan. In: Rumer, Boris ed. *Central Asia: At the end of the transition* (USA: M.E.Sharpe).
- Hodač, Jan – Strejček, Petr (2008). *Politika Ruské federace v postsovětském prostoru a střední Evropě* (Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav).

Hodizoda, Faredun – Slim, Randa M. (2002). Tajikistan: From Civil War to Peacebuilding. In: Mekenkamp, Monique – Tongeren, Paul van – Veen, Hans van de eds., *Searching for Peace in Central and South Asia. An Overview of Conflict Prevention and Peacebuilding Activities* (Boulder: Lynne Rienner Publishers).

Horák, Slavomír (2000). *Konfliktní zóny ve Střední Asii*. Mezinárodní politika 9/2000, s. 16–18.

Horák, Slavomír (2001). *Geopolitika Střední Asie*. Mezinárodní politika 5/2001, s.4–6.

Horák, Slavomír (2005). *Střední Asie mezi východem a západem* (Praha: Karolinium).

Horák, Slavomír (2009). *Nástup Číny ve Střední Asii? Možnosti a limity vzájemných vztahů*. Mezinárodní vztahy 3/2009, s. 33–52.

KCP (2015). Background information. *Kazakhstan-China pipeline LLP*. (Dostupné z: <http://www.kcp.kz/en/information/>, 10. 4. 2015).

Kropáček, Luboš (1996). *Islámský fundamentalismus* (Praha: Vyšehrad).

Labrousse, Alain (1998). *Drogy, peníze a zbraně* (Praha: Themis).

Litera, Bohuslav – Švec, Luboš – Wanner, Jan – Zilynskyj, Bohdan (1998). *Vzájemné vztahy postovětských republik* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů).

Mametova, Mehribon (30. 10. 2014). An international conference „Cooperation in the Region of the Aral Sea Basin to Alleviate the Impact of the Environmental Catastrophe“ took place in the city of Urgench. *Uzbekistan National News Agency*. (Dostupné z: <http://www.uza.uz/en/society/effective-coordination-of-efforts>, 10. 4. 2015).

Menon, Rajan – Rumer, Eugen – Trenin, Dmitri – Zhao, Huasheng (2007). *Central Asia: Views from Washington, Moscow, and Beijing* (USA: M.E.Sharpe).

Roux, Jean-Paul (2007). *Dějiny střední Asie* (Praha: Lidové noviny).

SCO (2015). Brief introduction to the Shanghai Cooperation Organisation. *Šanghajská organizácia spolupráce*. (Dostupné z: <http://www.sectSCO.org/EN123/brief.asp/>, 10. 4. 2015).

Stratfor (18. 4. 2015). Why Russia will send more troops to Central Asia. *Times of Central Asia*. (Dostupné z: <http://www.timesca.com/news/26-opinion-head/15214-why-russia-will-send-more-troops-to-central-asia>, 18. 4. 2015).

Šír, Jan (2013). *Denuklearizace Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu*. (Praha: Karolinium).

The Moscow Times (13. 8. 2013). Russia Emerges as Surprise Favorite to Ship Kashagan Oil. *The Moscow Times*. (Dostupné z: <http://www.themoscowtimes.com/business/article/russia-emerges-as-surprise-favorite-to-ship-kashagan-oil/484509.html>, 10. 4. 2015).

Trushin, Eshref – Trushin, Eskender (2005). Institutional Barriers to the Economic Development of Uzbekistan. In: Rumer, Boris ed. *Central Asia: At the end of the transition* (USA: M.E.Sharpe).

Uhl, Pavel (2001). Zahraniční politika České republiky vůči Střední Asii. In: Pšeja, Pavel ed., *Zahraniční politika České republiky vůči zemím Blízkého Východu, Zakavkazska a Střední Asie*. (Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav).

W.X. Hu, Richard (2005). China's Central Asia Policy: Making sense of the Shanghai Cooperation Organization. In: Rumer, Boris ed. *Central Asia: At the end of the transition* (USA: M.E.Sharpe).

Xiaob, Sun (14. 2. 2014). SCO active in seeking solution for Afghan security problems. *Global Times*. (Dostupné z: <http://www.sectsco.org/EN123/show.asp?id=501>, 10. 4. 2015).

Zkukov, Stanislav (2005). Kyrgyzstan and Uzbekistan: Landlocked Agrarian Economies with an Unlimited Supply of Labor. In: Rumer, Boris ed. *Central Asia: At the end of the transition* (USA: M.E.Sharpe).

RESUMÉ

The region of Central Asia has been a long time shut for scientific investigation and indeed unattractive area. This fact was given its status in the international system, which for most of the second half of the 20th century determined the bipolar rivalry of the powers. Central Asian Republics as an integral part of the then Soviet Union clearly belong to the sphere of Russian influence. Declaration of Independence of states in this region opened the possibility of power rivalry for several players.

The geographical location of Central Asia in many respects predetermined the behavior of these new entrants. States in the region traditionally are near to the Russian border area where Russia continues to actively participate. Also common border with China has become one of the determining factors in the development of post-Soviet region. Given the large raw material base is to be noted that strategic interests have in this area outside the traditional powers also transit countries such as Iran, Turkey, Pakistan and India. Each of the actors yet chosen a different strategy and for each of them is the Central Asian region important in other respects. Their mutual cooperation is one of the aspects of this work.

The main objective of this work will be to determine whether there is in the transnational Central Asian region the single trend moving towards the Russian or Chinese region. Secondly, whether the presence of such a trend in the economic plane must be conditional cooperation on the political level, or whether this trend strengthening the cultural and religious ties. Through the analysis of foreign and economic policies of Central Asian states we will try to verify the hypothesis that adherence to a particular area will be develop by trade relations.

This work dealing with the definition of the Central Asian region, its relations with Russia and China, the issue of pipelines and cooperation within regional organizations.